

USTAWA O OCHRONIE ZWIERZĄT

Komentarz

redakcja naukowa Emil Kruk

Emil Kruk, Marek Kulik, Grzegorz Lubeńczuk
Michał Rudy, Hanna Spasowska

KOMENTARZE

USTAWA O OCHRONIE ZWIERZĄT

Komentarz

redakcja naukowa Emil Kruk

Emil Kruk, Marek Kulik, Grzegorz Lubeńczuk
Michał Rudy, Hanna Spasowska

KOMENTARZE

Stan prawny na 1 lutego 2024 r.

Recenzentka

Dr hab. Joanna Helios, prof. Uniwersytetu Wrocławskiego

Wydawczyni

Justyna Zabielska-Musioł

Redaktorka prowadząca

Joanna Tchorek

Opracowanie redakcyjne

Violet Design

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne komentarze do artykułów napisali:

Emil Kruk – art. 1–5, 7, 8, 41–44

Marek Kulik – art. 6 ust. 1a, 2 (tezy 92–280); art. 35–40

Grzegorz Lubeńczuk – art. 9–11a, 15–18

Michał Rudy – art. 6 ust. 1 (tezy 1–91); art. 24–27, 33–34a

Hanna Spasowska – art. 12–14, 21–23

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2024

ISBN 978-83-8358-364-8

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. +48 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Przedmowa	23
Wprowadzenie	25
Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt	31
Rozdział 1. Przepisy ogólne	33
Art. 1. [Podstawowe obowiązki wobec zwierząt; odpowiednie stosowanie przepisów o rzeczach]	42
Art. 2. [Zakres przedmiotowy ustawy]	55
Art. 3. [Współdziałanie organów administracji z samorządem lekarsko-weterynaryjnym i organizacjami zajmującymi się ochroną zwierząt]	68
Art. 3a. [Ograniczenie stosowania przepisów o obowiązkach organów administracji publicznej wobec przedsiębiorców]	71
Art. 4. [Definicje]	75
Art. 5. [Obowiązek humanitarnego traktowania]	88
Art. 6. [Zakaz zabijania i znęcania się nad zwierzętami]	91
Art. 7. [Czasowe odebranie zwierzęcia właścicielowi]	195
Art. 8. [Upowszechnianie wiedzy o ochronie zwierząt]	258
Rozdział 2. Zwierzęta domowe	289
Art. 9. [Obowiązki i zakazy związane z utrzymaniem zwierząt domowych]	290

Art. 9a.	[Obowiązek powiadomienia o napotkaniu porzuconego zwierzęcia]	298
Art. 10.	[Zezwolenie na prowadzenie hodowli ras agresywnych]	299
Art. 10a.	[Zakazy w zakresie rozmnażania, obrotu i puszczania luzem zwierząt domowych]	306
Art. 10b.	[Zakaz nabywania zwierząt domowych na targowiskach, targach i giełdach]	313
Art. 11.	[Opieka nad bezdomnymi zwierzętami]	314
Art. 11a.	[Gminny program zapobiegający bezdomności zwierząt]	320
Rozdział 3. Zwierzęta gospodarskie		328
Art. 12.	[Utrzymywanie zwierząt gospodarskich]	331
Art. 12a.	[Posiadacz kurnika, opiekun kurnika]	350
Art. 12b.	[Szkolenie w zakresie przepisów dotyczących ochrony kurcząt brojlerów]	353
Art. 12c.	[Przekazywanie informacji o warunkach hodowli kurcząt brojlerów]	357
Art. 12d.	[Zwiększenie obsady kurnika]	357
Art. 12e.	[Przepisy wykonawcze]	360
Art. 12f.	[Dokumentacja kurnika]	360
Art. 12g.	[Badanie poubojowe]	364
Art. 12h.	[Kontrola utrzymywania kurcząt brojlerów]	366
Art. 12i.	[Sprawozdania dla Komisji Europejskiej]	369
Art. 12j.	[Wyłączenie stosowania przepisów dotyczących kurcząt brojlerów]	369
Art. 13.	[Nowe technologie chowu zwierząt]	372
Art. 14.	[Używanie zwierząt do pracy]	374
Rozdział 4. Zwierzęta wykorzystywane do celów rozrywkowych, widowiskowych, filmowych, sportowych i specjalnych		378
Art. 15.	[Warunki występów, treningów i tresury zwierząt]	379
Art. 16.	[Zakaz organizowania walk zwierząt]	384
Art. 17.	[Zwierzęta wykorzystywane do tresury i pokazów dla celów widowiskowo-rozrywkowych]	386

Art. 18.	[Wymagania dotyczące przetrzymywania, hodowli i prezentowania zwierząt]	394
Rozdział 5 (uchylony)		397
Art. 19.	(uchylony)	397
Art. 20.	(uchylony)	397
Rozdział 6. Zwierzęta wolno żyjące (dzikie)		398
Art. 21.	[Status zwierząt wolno żyjących]	400
Art. 22.	[Zezwolenie na pozyskiwanie zwierząt wolno żyjących]	417
Art. 22a.	[Tworzenie kolekcji spreparowanych zwłok zwierząt]	421
Art. 23.	(uchylony)	422
Rozdział 7. Transport zwierząt		424
Art. 24.	[Transport zwierząt]	424
Art. 24a.	[Zadania powiatowego lekarza weterynarii]	429
Art. 24b.	[Rejestry prowadzone przez powiatowego lekarza weterynarii]	435
Art. 24c.	[Szkolenie osób zajmujących się transportem zwierząt]	436
Art. 24d.	[Powołanie komisji egzaminacyjnej]	437
Art. 24e.	[Protokół szkolenia; wydanie zaświadczenia lub licencji]	438
Art. 24f.	[Delegacja ustawowa – komisja egzaminacyjna, egzamin, protokoły, wzory zaświadczeń]	441
Art. 24g.	[Ponoszenie kosztów szkolenia]	442
Art. 25.	[Obowiązki w przypadku potrącenia zwierzęcia]	443
Art. 26.	(uchylony)	447
Rozdział 8. Zabiegi na zwierzętach		448
Art. 27.	[Warunki dopuszczalności dokonywania zabiegów na zwierzętach]	448
Rozdział 9 (uchylony)		458
Art. 28–32.	(uchylone)	458
Rozdział 10. Ubój, uśmiercanie i ograniczenie populacji zwierząt		459
Art. 33.	[Warunki uśmiercania zwierząt]	479

Art. 33a.	[Ograniczanie populacji zwierząt]	481	
Art. 33b.	[Zabicie lub ubój zwierząt z nakazu powiatowego lekarza weterynarii]	482	
Art. 34.	[Uśmiercanie zwierząt w ubojni; ubój domowy]	483	
Rozdział 10a. Nadzór nad przestrzeganiem przepisów o ochronie zwierząt			500
Art. 34a.	[Nadzór Inspekcji Weterynaryjnej; współdziałanie z organizacjami społecznymi]	501	
Rozdział 11. Przepisy karne			520
Art. 35.	[Zabijanie, uśmiercanie lub ubój zwierząt z naruszeniem przepisów; orzeczenie przepadku zwierzęcia; zakaz posiadania zwierząt; zakaz prowadzenia określonej działalności]	523	
Art. 36.	(uchylony)	579	
Art. 37.	[Naruszenie innych zakazów lub nakazów ustawowych]	579	
Art. 37a.	[Naruszenie przepisów o hodowli lub utrzymywaniu psa rasy uznawanej za agresywną]	593	
Art. 37b.	[Naruszenie przepisów o transporcie zwierząt]	595	
Art. 37ba.	[Grzywny stanowiące wpływy Funduszu rozwoju przewozów autobusowych o charakterze użyteczności publicznej]	603	
Art. 37c.	(uchylony)	603	
Art. 37d.	[Naruszenie przepisów o hodowli kurcząt brojlerów]	604	
Art. 37e.	[Naruszenie przepisów o zakazie nabywania zwierząt na targowiskach lub poza miejscem ich chowu lub hodowli]	606	
Art. 38.	[Przekazanie przez organizację społeczną zwierzęcia podlegającego przepadkowi]	608	
Art. 38a.	[Odebranie zwierzęcia skazanemu]	611	
Art. 38b.	[Odpowiednie stosowanie przepisów Kodeksu karnego i Kodeksu karnego wykonawczego w przypadku orzeczenia zakazu prowadzenia określonej działalności]	616	
Art. 39.	[Wykonywanie praw pokrzywdzonego przez organizację społeczną]	618	

Art. 40.	[Współpraca organizacji społecznych z instytucjami publicznymi w zakresie ścigania przestępstw i wykroczeń]	620
Rozdział 12. Zmiany w przepisach obowiązujących, przepisy przejściowe i końcowe		
622		
Art. 41.	[Zmiany w przepisach]	622
Art. 42.	[Utrzymanie w mocy przepisów wykonawczych]	624
Art. 43.	[Przepis derogacyjny]	625
Art. 44.	[Wejście w życie ustawy]	628
Bibliografia		629
O Autorach		651

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawa polskiego

- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r. poz. 1610 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17)
- k.k.1969 – ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 ze zm.; nie obowiązuje)
- k.k.w. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127 ze zm.)
- k.p.a. – ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 755 ze zm.)
- k.p.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 37)
- k.p.w. – ustawa z 24.08.2021 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. z 2022 r. poz. 1124 ze zm.)
- k.w. – ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2023 r. poz. 2119)
- p.o.ś. – ustawa z 27.04.2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2024 r. poz. 54)

- p.p.s.a. – ustawa z 30.08.2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. z 2023 r. poz. 1634 ze zm.)
- p.s.w.n. – ustawa z 20.07.2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2023 r. poz. 742 ze zm.)
- pr. farm. – ustawa z 6.09.2001 r. – Prawo farmaceutyczne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2301 ze zm.)
- pr. łow. – ustawa z 13.10.1995 r. – Prawo łowieckie (Dz.U. z 2023 r. poz. 1082)
- pr. ośw. – ustawa z 14.12.2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2023 r. poz. 900 ze zm.)
- pr. przeds. – ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2023 r. poz. 221 ze zm.)
- pr. wod. – ustawa z 20.07.2017 r. – Prawo wodne (Dz.U. z 2023 r. poz. 1478 ze zm.)
- r.d.l.w. – rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 29.09.2011 r. w sprawie zakresu i sposobu prowadzenia dokumentacji lekarsko-weterynaryjnej i ewidencji leczenia zwierząt oraz wzorów tej dokumentacji i ewidencji (Dz.U. Nr 224, poz. 1347)
- r.k.e. – rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 18.05.2007 r. w sprawie powoływania komisji egzaminacyjnej, która przeprowadza egzamin kończący szkolenie osób wykonujących czynności w zakresie transportu lub obsługi zwierząt (Dz.U. z 2021 r. poz. 1616)
- r.o.z. – rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 22.03.1928 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. z 1932 r. Nr 42, poz. 417; nie obowiązuje)
- r.p.p.2017 – rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14.02.2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla

- szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. poz. 356 ze zm.)
- r.p.p.2018 – rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30.01.2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U. poz. 467 ze zm.)
- r.sz.o.k.b. – rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 24.11.2009 r. w sprawie warunków kadrowych, organizacyjnych i technicznych, jakie powinien spełniać podmiot upoważniony do prowadzenia szkolenia w zakresie przepisów dotyczących ochrony kurcząt brojlerów, oraz wzoru zaświadczenia o ukończeniu szkolenia (Dz.U. Nr 210, poz. 1620)
- r.u.g.z.g. – rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 15.02.2010 r. w sprawie wymagań i sposobu postępowania przy utrzymywaniu gatunków zwierząt gospodarskich, dla których normy ochrony zostały określone w przepisach Unii Europejskiej (Dz.U. Nr 56, poz. 344 ze zm.)
- r.u.u.z. – rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 9.09.2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt (Dz.U. z 2021 r. poz. 1033)
- r.w.o.p.r. – rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 12.07.2023 r. w sprawie szczegółowych

- warunków ochrony i połowu ryb w powierzchniowych wodach śródlądowych (Dz.U. poz. 1373)
- r.z.t.p. – rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 20.06.2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (Dz.U. z 2016 r. poz. 283)
- u.c.a.z. – ustawa z 4.11.2022 r. o Centralnym Azylu dla Zwierząt (Dz.U. poz. 2375)
- u.c.e.i.d.g – ustawa z 6.03.2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy (Dz.U. z 2022 r. poz. 541)
- u.d.j.s.t. – ustawa z 13.11.2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2267 ze zm.)
- u.d.z. – ustawa z 21.01.2005 r. o doświadczeniach na zwierzętach (Dz.U. Nr 33, poz. 289 ze zm.; nie obowiązuje)
- u.g.o. – ustawa z 11.08.2021 r. o gatunkach obcych (Dz.U. z 2023 r. poz. 1589)
- u.h.r.z.g. – ustawa z 10.12.2020 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz.U. z 2021 r. poz. 36)
- u.i.w. – ustawa z 29.01.2004 r. o Inspekcji Weterynaryjnej (Dz.U. z 2024 r. poz. 12)
- u.j.d.r. – ustawa z 22.10.2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz.U. z 2024 r. poz. 76)
- u.o.p. – ustawa z 16.04.2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2023 r. poz. 1336 ze zm.)
- u.o.z. – ustawa z 21.08.1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. z 2023 r. poz. 1580 ze zm.)
- u.o.z.n.e. – ustawa z 15.01.2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 465)

- u.p.e.a. – ustawa z 17.06.1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 2023 r. poz. 2505 ze zm.)
- u.p.o.l. – ustawa z 12.01.1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 70 ze zm.)
- u.p.t.u. – ustawa z 11.03.2004 r. o podatku od towarów i usług (Dz.U. z 2023 r. poz. 1570 ze zm.)
- u.r.m. – ustawa z 19.12.2014 r. o rybołówstwie morskim (Dz.U. z 2023 r. poz. 475 ze zm.)
- u.r.p.e. – ustawa z 23.06.2022 r. o rolnictwie ekologicznym i produkcji ekologicznej (Dz.U. z 2023 r. poz. 1235)
- u.r.ś. – ustawa z 18.04.1985 r. o rybnictwie śródlądowym (Dz.U. z 2022 r. poz. 883)
- u.s.d.g. – ustawa z 2.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2017 r. poz. 2168; nie obowiązuje)
- u.s.g. – ustawa z 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2023 r. poz. 40 ze zm.)
- u.s.w. – ustawa z 5.06.1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. z 2022 r. poz. 2094 ze zm.)
- u.u.c.p.g. – ustawa z 13.09.1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz.U. z 2023 r. poz. 1469 ze zm.)
- u.z.ch.z. – ustawa z 11.03.2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt (Dz.U. z 2023 r. poz. 1075)
- u.z.l.w. – ustawa z 21.12.1990 r. o zawodzie lekarza weterynarii i izbach lekarsko-weterynaryjnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 154)
- z.u.o.z.2002 – ustawa z 6.06.2002 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt (Dz.U. Nr 135, poz. 1141)
- z.u.o.z.2009 – ustawa z 24.04.2009 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt (Dz.U. Nr 79, poz. 668)

- z.u.o.z.2011 – ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt oraz ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz.U. Nr 230, poz. 1373)
- z.u.o.z.2016 – ustawa z 15.11.2016 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt (Dz.U. z 2016 r. poz. 2102)

Akty prawa międzynarodowego i europejskiego

- CITES – Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem sporządzona w Waszyngtonie 3.03.1973 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 27, poz. 112)
- dyrektywa 98/58/WE – dyrektywa Rady 98/58/WE z 20.07.1998 r. dotycząca ochrony zwierząt hodowlanych (Dz.Urz. WE L 221, s. 23, ze zm.)
- dyrektywa 1999/74/WE – dyrektywa Rady 1999/74/WE z 19.07.1999 r. ustanawiająca minimalne normy ochrony kur niosek (Dz.Urz. WE L 203, s. 53, ze zm.)
- dyrektywa 2007/43/WE – dyrektywa Rady 2007/43/WE z 28.06.2007 r. w sprawie ustanowienia minimalnych zasad dotyczących ochrony kurcząt utrzymywanych z przeznaczeniem na produkcję mięsa (Dz.Urz. UE L 182, s. 19, ze zm.)
- dyrektywa 2008/119/WE – dyrektywa Rady 2008/119/WE z 18.12.2008 r. ustanawiająca minimalne normy ochrony cieląt (Dz.Urz. UE L 10, s. 7, ze zm.)
- dyrektywa 2008/120/WE – dyrektywa Rady 2008/120/WE z 18.12.2008 r. ustanawiająca minimalne normy ochrony świń (Dz.Urz. UE L 47, s. 5, ze zm.)
- dyrektywa 2010/63/UE – dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/63/UE z 22.09.2010 r. w sprawie ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych (Dz.Urz. UE L 276, s. 33)

-
- EKOZU – Europejska konwencja o ochronie zwierząt przeznaczonych do uboju sporządzona w Strasburgu 10.05.1979 r. (Dz.U. z 2008 r. Nr 126, poz. 810)
- EKPC – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284)
- rozporządzenie nr 853/2004 – rozporządzenie nr 853/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z 29.04.2004 r. ustanawiające szczególne przepisy dotyczące higieny w odniesieniu do żywności pochodzenia zwierzęcego (Dz.Urz. UE L 139, s. 55, ze zm.)
- rozporządzenie nr 1/2005 – rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2005 z 22.12.2004 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas transportu i związanych z tym działań oraz zmieniające dyrektywy 64/432/EWG i 93/119/WE oraz rozporządzenie (WE) nr 1255/97 (Dz.Urz. UE L 3, s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie nr 1099/2009 – rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z 24.09.2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania (Dz.Urz. UE L 303, s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie nr 1380/2013 – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1380/2013 z 11.12.2013 r. w sprawie wspólnej polityki rybołówstwa, zmieniające rozporządzenia Rady (WE) nr 1954/2003 i (WE) nr 1224/2009 oraz uchylające rozporządzenia Rady (WE) nr 2371/2002 i (WE) nr 639/2004, a także decyzję Rady 2004/585/WE (Dz.Urz. UE L 354, s. 22, ze zm.)
- rozporządzenie nr 1143/2014 – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1143/2014 z 22.10.2014 r.
-

- w sprawie działań zapobiegawczych i zaradczych w odniesieniu do wprowadzania i rozprzestrzeniania inwazyjnych gatunków obcych (Dz.Urz. UE L 317, s. 35, ze zm.)
- rozporządzenie – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1012 z 8.06.2016 r. w sprawie zootechnicznych i genealogicznych warunków dotyczących hodowli zwierząt hodowlanych czystorasowych i mieszańców świń, handlu nimi i wprowadzania ich na terytorium Unii oraz handlu ich materiałem biologicznym wykorzystywanym do rozrodu i jego wprowadzania na terytorium Unii oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 652/2014, dyrektywy Rady 89/608/EWG i 90/425/EWG i uchylające niektóre akty w dziedzinie hodowli zwierząt („rozporządzenie w sprawie hodowli zwierząt”) (Dz.Urz. UE L 171, s. 66, ze zm.)
- rozporządzenie – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/429 z 9.03.2016 r. w sprawie przenośnych chorób zwierząt oraz zmieniające i uchylające niektóre akty w dziedzinie zdrowia zwierząt („Prawo o zdrowiu zwierząt”) (Dz.Urz. UE L 84, s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/625 z 15.03.2017 r. w sprawie kontroli urzędowych i innych czynności urzędowych przeprowadzanych w celu zapewnienia stosowania prawa żywnościowego i paszowego oraz zasad dotyczących zdrowia i dobrostanu zwierząt, zdrowia roślin i środków ochrony roślin, zmieniające rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 999/2001, (WE) nr 396/2005, (WE) nr 1069/2009, (WE) nr 1107/2009, (UE)

- nr 1151/2012, (UE) nr 652/2014, (UE) 2016/429 i (UE) 2016/2031, rozporządzenia Rady (WE) nr 1/2005 i (WE) nr 1099/2009 oraz dyrektywy Rady 98/58/WE, 1999/74/WE, 2007/43/WE, 2008/119/WE i 2008/120/WE, oraz uchylające rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 854/2004 i (WE) nr 882/2004, dyrektywy Rady 89/608/EWG, 89/662/EWG, 90/425/EWG, 91/496/EWG, 96/23/WE, 96/93/WE i 97/78/WE oraz decyzję Rady 92/438/EWG (rozporządzenie w sprawie kontroli urzędowych) (Dz.Urz. UE L 95, s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie 2018/848 – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z 30.05.2018 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 (Dz.Urz. UE L 150, s. 1, ze zm.)
- rozporządzenie 2019/6 – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/6 z 11.12.2018 r. w sprawie weterynaryjnych produktów leczniczych i uchylające dyrektywę 2001/82/WE (Dz.Urz. UE L 4, s. 43, ze zm.)
- TFUE – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)

Instytucje i urzędy

- CBOS – Centrum Badań Opinii Społecznej
- GDOŚ – Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska
- NIK – Najwyższa Izba Kontroli
- NSA – Naczelny Sąd Administracyjny
- RDOŚ – regionalny dyrektor ochrony środowiska
- SKO – samorządowe kolegium odwoławcze

SN	–	Sąd Najwyższy
SO	–	sąd okręgowy
SR	–	sąd rejonowy
TS	–	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, dawniej: Europejski Trybunał Sprawiedliwości
WSA	–	wojewódzki sąd administracyjny

Publikatory, czasopisma, bazy danych

CBOSA	–	Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych
CzPKiNP	–	Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych
Legalis	–	system informacji prawnej wydawnictwa C.H. Beck
LEX	–	system informacji prawnej wydawnictwa Wolters Kluwer
NP	–	Nowe Prawo
OSA	–	Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
ONSAiWSA	–	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSNC	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNK	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karno
OSNKW	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karno i Wojskowa
OSNwSK	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	–	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	–	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	–	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
PiP	–	Państwo i Prawo
POSP	–	Portal Orzeczeń Sądów Powszechnych
Prok. i Pr.	–	Prokuratura i Prawo

Prok. i Pr.-wkł.	–	Prokuratura i Prawo – wkładka
PS	–	Przegląd Sądowy
Rej.	–	Rejent
RPEiS	–	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SAOS	–	System Analizy Orzeczeń Sądowych
ST	–	Samorząd Terytorialny
WPP	–	Wojskowy Przegląd Prawniczy
ZOSN-OIK	–	Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Karnej

Inne

PLW	–	Produkty Lecznicze Weterynaryjne (rejestr)
PPK	–	„Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce”, dokument przyjęty podczas 379. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski dnia 8.06.2018 r.
SPIWet	–	Skoordynowany Program Inspekcji Weterynaryjnej

PRZEDMOWA

Oddawany do rąk Czytelników komentarz do ustawy o ochronie zwierząt jest kolejnym tego rodzaju opracowaniem dostępnym na rynku wydawniczym. Jest to jednak dzieło różne od pozostałych. Jego przygotowanie determinowało bowiem przekonanie autorów o konieczności weryfikacji dotychczasowych ocen i potrzebie nowego spojrzenia na wiele zagadnień od dawna opisywanych w literaturze przedmiotu. Ponadto komentarz opracowany został z uwzględnieniem ostatnich zmian legislacyjnych, a także najnowszego dorobku piśmiennictwa i judykatury. Autorzy zajmują w nim stanowisko wobec nowych problemów wykładni i stosowania prawa. Komentarz został przygotowany przede wszystkim z myślą o potrzebach praktyki prawa. Stąd też problematyka teoretyczna została uwzględniona w ograniczonym zakresie, jedynie w tych przypadkach, gdy było to konieczne dla wyjaśnienia istoty opisywanych instytucji. W pracy nad komentarzem autorzy wykorzystali swoje bogate doświadczenie zawodowe zdobyte w działalności naukowej, w szczególności w trakcie realizacji projektów badawczych poświęconych prawnej ochronie zwierząt, ale także doświadczenia praktyczne związane ze świadczeniem pomocy prawnej czy zatrudnieniem w instytucjach sprawujących nadzór nad przestrzeganiem przepisów o ochronie zwierząt. Ze względu na swój charakter opracowanie powinno być przydatne w pracach prowadzonych przez legislatorów, osoby wykonujące zawody prawnicze, przedstawicieli organów ścigania, pracowników państwowych organów kontroli, pracowników jednostek doradztwa rolniczego, członków samorządu rolniczego, przedsiębiorców oraz członków orga-

nizacji społecznych, których statutowym celem działania jest ochrona zwierząt. Autorzy żywią również nadzieję, że opracowanie spotka się z życzliwym przyjęciem środowiska naukowego i będzie stanowiło przyczynek do dalszej dyskusji w przedmiotowym zakresie.

Komentarz jest dziełem pięciorga autorów wskazanych w zestawieniu zbiorczym oraz na kolejnych jego stronach. Za merytoryczną treść i formę wypowiedzi odpowiadają autorzy poszczególnych fragmentów tego opracowania. Każdy z autorów samodzielnie opracował powierzone mu części, wyrażając własne poglądy, których nie należy identyfikować z poglądami całego zespołu. Koordynacja przedsięwzięta w ramach prac redakcyjnych doprowadziła do względnego ujednoczenia opracowania.

Komentarz uwzględnia stan prawny na 1.02.2024 r.

Emil Kruk

WPROWADZENIE

Pierwszym polskim aktem prawnym, który przewidywał humanitarną ochronę zwierząt¹, było rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22.03.1928 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. z 1932 r. Nr 42, poz. 417)². W myśl art. 1 tego rozporządzenia (w jego pierwotnym brzmieniu), znęcanie się nad zwierzętami było „wzbronione”, a przez pojęcie „zwierzę”

- ¹ Termin „humanitarna ochrona zwierząt” używany jest w doktrynie prawa na oznaczenie ogółu przepisów i działań mających na celu ochronę zwierząt przed zadawaniem im cierpienia przez człowieka. Jak trafnie ujął to Ludwik Jastrzębski: „Ochrona humanitarna zwierząt należy do typów ochrony przed człowiekiem, przed jego działalnością w sensie najogólniejszym przynoszącą zwierzęciu cierpienie. Wy pł ywa ona z pobudek etycznych, człowieczych, zabraniających zadawania zbędnych cierpień zwierzęciu jako istocie żywej, na równi z człowiekiem. Dokonuje ona jak gdyby personifikacji zwierzęcia, chroniąc jego życie i zdrowie”. Zob. L. Jastrzębski, *Prawo ochrony środowiska w Polsce*, Warszawa 1990, s. 124–125. Na temat pojęcia „ochrony humanitarnej zwierząt” oraz jej rozwoju zob. też: J. Serpell, *W towarzystwie zwierząt. Analiza związków ludzie-zwierzęta*, Warszawa 1999, s. 164 i n.; M. Gabriel-Węglowski, *Przestępstwa przeciwko humanitarnej ochronie zwierząt*, Toruń 2008, s. 28 i n.; M. Rudy, *Dlaczego potrzebujemy nowej ustawy o humanitarnej ochronie zwierząt?*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2017/108, s. 73–85; M. Jarosz, *Ochrona zwierząt w Polsce na przestrzeni dziejów*, „Wiadomości Zootechniczne” 2016/3, s. 110–118; J. Miłkowska-Rębowska, *Nowy model humanitarnej ochrony zwierząt – karnoprawne instrumenty ochrony oraz ukształtowanie obowiązków gmin w zakresie przeciwdziałania bezdomności zwierząt*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2012/1, s. 9–33; A. Mazurkiewicz, *Wpływ procesu harmonizacji na polskie standardy prawnej ochrony zwierząt na przykładzie wybranych regulacji unijnych implementowanych do krajowego porządku prawnego* [w:] *Europeizacja prawa ochrony środowiska*, red. M. Rudnicki, A. Haładyj, K. Sobieraj, Lublin 2011, s. 323–337; A. Nałęcz, *Ochrona zwierząt a postęp cywilizacyjny* [w:] *Wpływ przemian cywilizacyjnych na prawo administracyjne i administrację publiczną*, red. J. Zimmermann, P.J. Suwaj, Warszawa 2013, s. 673–685.
- ² W. Radecki, *Ustawy o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 16.

należało rozumieć „wszelkie domowe i oswojone zwierzęta i ptactwo oraz schwytane zwierzęta i ptactwo dzikie, jako też ryby, płazy, owady i t. p.”. Dopiero w drodze art. 1 ust. 1 ustawy z 25.02.1932 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 22.03.1928 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. Nr 29, poz. 287), który wszedł w życie 22.04.1932 r., rozszerzono pojęcie zwierzęcia, obejmując nim wszystkie dzikie zwierzęta i ptactwo, a nie, jak to było wcześniej, tylko te „schwytane”. Abstrahując od zawartego w przytoczonej definicji rozróżnienia zwierząt i ptactwa, które nie znajduje żadnego uzasadnienia, należy zauważyć, że prawodawca nie ograniczył zakresu przedmiotowego pojęcia, co za tym idzie także zakresu wprowadzanej ochrony prawnej, do kręgowców, ale objął nimi wszystkie zwierzęta – w potocznym rozumieniu tego słowa, a więc z wyłączeniem człowieka³. Co istotne, ogólny zakaz znęcania się nad zwierzętami dotyczył wszystkich zwierząt niezależnie od ich przeznaczenia, a więc także tych przeznaczonych do uboju. Mówiąc inaczej, brak generalnego zakazu zabijania zwierząt czy prawo pozabawienia życia zwierzęcia nie wyłączało możliwości pociągnięcia konkretnej osoby do odpowiedzialności np. ze względu na sposób, w jaki zwierzęciu zadano śmierć⁴. Z kolei w art. 2 określono, co należy rozumieć przez „znęcanie się nad zwierzętami”. Prawodawca uczynił to, stosując egzemplaryczne wyliczenie typowych jego przejawów, z jednoczesnym zastrzeżeniem, że w identyczny sposób należy traktować wszelkie zadawanie zwierzętom cierpień bez odpowiednio ważnej i słusznej potrzeby. Należy przy tym podkreślić, że na gruncie omawianego rozporządzenia jako znęcanie się sklasyfikowano używanie uprzęży, pęt, więzów itp. powodujących ból albo używanie ich w sposób mogący sprawić ból lub uszkodzenie ciała, z wyjątkiem gdy wykorzystanie takich przedmiotów było potrzebne z powodu i w czasie tresury, prowadzonej w interesie publicznym. Podobnie zabronione było używanie zwierząt do wszelkiego rodzaju doświadczeń, powodujących śmierć, uszkodzenia ciała lub ból fizyczny, z wyjątkiem doświadczeń dokonywanych na zwierzętach

³ Zob. <https://sjp.pwn.pl/sjp/zwierze;2547682.html> (dostęp: 10.09.2023 r.).

⁴ Zob. postanowienie Izby Karnej (sek. 3) SN z 6.03.1934 r., 3 K. 851/34, OSP 1935/14, poz. 177; wyrok SN z 6.03.1934 r., 3 K 885/34, ZOSN-OIK 1934/159; wyrok SN z 2.05.1935 r., 2 K 375/35, ZOSN-OIK 1936/2.

w celach naukowych, jeśli doświadczenia takie były konieczne dla poważnych prac i badań naukowych oraz przeprowadzane w specjalnych zakładach przez osoby posiadające odpowiednie zezwolenie.

Choć przepisy rozporządzenia o ochronie zwierząt od początku zawierały delegację do wydania aktu wykonawczego określającego zwierzęta, które mogły być używane do doświadczeń naukowych, oraz sposób dokonywania tych doświadczeń w celu zaoszczędzenia zwierzętom niepotrzebnych cierpień, to kwestie te uregulowane zostały dopiero rozporządzeniem Ministra Szkolnictwa Wyższego z 16.11.1959 r. w sprawie określenia warunków i sposobu dokonywania doświadczeń na zwierzętach oraz trybu wydawania zezwoleń na przeprowadzanie tych doświadczeń (Dz.U. Nr 71, poz. 452). Zgodnie z jego regulacją na zwierzętach mogły być dokonywane w granicach koniecznych doświadczenia w celach naukowych, związane z prowadzeniem prac i badań naukowych, prac dydaktycznych oraz diagnostyką, a także kontrolą lub produkcją środków leczniczych, chemicznych i odżywczych. Doświadczenia mogły być przeprowadzane na „zwierzętach o niskim rozwoju czynności psychicznych”, które najlepiej nadawały się do tego celu. Tylko w wyjątkowych przypadkach, jeżeli dobro doświadczenia tego wymagało, można było używać do doświadczeń „zwierząt o wysokim rozwoju czynności psychicznych”. Rozporządzenie to zostało uchylone z dniem 25.10.1998 r.

Wracając natomiast do treści rozporządzenia o ochronie zwierząt z 1928 r., warto zwrócić uwagę, że w pozostałej części miało ono charakter karnoprawny. Charakterystyczną cechą tego aktu była szeroka penalizacja jego naruszeń. Czyn znęcania się nad zwierzęciem cechujący się „wyjątkowym okrucieństwem sprawcy” zagrożony był karą więzienia do roku. Niekwalifikowane formy tego typu zachowań zagrożone były natomiast karą grzywny do 2000 zł, albo karą aresztu do 6 tygodni, albo obiema tymi karami łącznie. Do odpowiedzialności za znęcanie się nad zwierzęciem mógł być pociągnięty nie tylko sprawca tego czynu, ale także właściciel zwierzęcia i każda inna osoba, z której polecenia lub w czyjej interesie zwierzę było używane do prac, jeśli świadomie pozwoliła, lub

dopuszczała do popełnienia czynu polegającego na znęcaniu się nad zwierzęciem, lub do czynu takiego nakłaniała lub zmuszała. Kara grzywny groziła także rodzicom lub opiekunom za brak odpowiedniego dozoru nad nieletnim do lat 14, który dopuścił się przedmiotowego czynu. Do poczytania przestępstwa znęcania się nad zwierzęciem nie wymagano, by ujemnie kwalifikowana czynność została przedsięwzięta w zamiarze ukierunkowanym na znęcanie się nad zwierzęciem, wystarczającą była sama świadomość, że dane działanie czy zaniechane powodowało u zwierzęcia cierpienie, bez odpowiednio ważnej i słusznej potrzeby⁵. Obok typowych przepisów sankcyjnych, przewidujących możliwość ukarania osób odpowiedzialnych za znęcanie się nad zwierzęciem, na gruncie omawianego rozporządzenia wprowadzono dwa dodatkowe rozwiązania. Po pierwsze, zgodnie z art. 9 powiatowa władza administracji ogólnej mogła zarządzić uśmiercenie zwierzęcia z przyczyn humanitarnych lub poddanie go leczeniu na koszt winnego znęcania się, z możliwością umieszczenia leczonego zwierzęcia u osoby trzeciej. A po drugie, w art. 10 prawodawca przewidział możliwość upoważnienia przez ministrów sprawiedliwości i spraw wewnętrznych w drodze rozporządzenia poszczególnych stowarzyszeń i organizacji mających na celu ochronę zwierząt albo ich hodowlę lub popieranie ich hodowli, a także towarzystwa łowieckie do współdziałania z organami państwowymi w ujawnianiu przestępstw przewidzianych w omawianym rozporządzeniu. Tak upoważnione stowarzyszenia i organizacje miały prawo popierania oskarżenia w sądach w charakterze oskarżyciela posiłkowego⁶.

Należy podkreślić, że choć rozporządzenie z 1928 r. utrzymywało „prawnorzeczowy status zwierząt”, to jednak zakłócało ono jednolite rozu-

⁵ Zob. wyrok SN z 7.04.1932 r., II. 3K. 114/32, ZOSN-OIK 1932/7, poz. 133.

⁶ Zob. rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości z 27.12.1930 r. o upoważnieniu niektórych stowarzyszeń do współdziałania z organami państwowymi w ujawnianiu przestępstw przeciwko ochronie zwierząt (Dz.U. z 1931 r. Nr 3, poz. 17; uchylone z dniem 5.08.1957 r.); rozporządzenie Ministrów Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych z 15.07.1957 r. w sprawie upoważnienia niektórych stowarzyszeń do współdziałania z organami państwowymi w ujawnianiu i ściganiu przestępstw przeciwko ochronie zwierząt (Dz.U. Nr 41, poz. 185; uchylone z dniem 25.10.1998 r.).

mienie pojęcia rzeczy, powodując konieczność odróżnienia obiektów będących przedmiotem obrotu prawnego, tj. zwierząt, jako istot zdolnych do odczuwania cierpienia, od materii nieożywionej, co wystarczy, by uznać ten akt prawny za przełomowy. W ocenie Ł. Smagi: „Rozporządzenie w swoim czasie było jednym z najbardziej postępowych na świecie aktów prawnych dotyczących ochrony zwierząt”. Niejako na potwierdzenie tej tezy autor ten podaje, że pierwszy Międzynarodowy Kongres Towarzystw Opieki nad Zwierzętami, który odbył się w Wiedniu 11.05.1929 r., wskazał ten akt prawny jako wzór dla rządów reprezentowanych tam państw⁷.

Rozporządzenie z 1928 r. obowiązywało aż do drugiej połowy lat 90., kiedy to zostało zastąpione przez ustawę z 21.08.1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. z 2023 r. poz. 1580 ze zm.), której dominującą materię stanowi ochrona humanitarna opierająca się na założeniu, że zwierzę, jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą, a człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę. Zasadniczo ustawa ta reguluje postępowanie ze zwierzętami kręgowymi (art. 2 u.o.z.), ale wyrażony w art. 5 u.o.z. imperatyw, zgodnie z którym każde zwierzę wymaga humanitarnego traktowania, wskazuje na konieczność szerszego jej stosowania⁸. Zastrzec przy tym należy, że w przypadku zwierząt kręgowych wykorzystywanych w celach naukowych lub edukacyjnych zakres zastosowania ustawy o ochronie zwierząt jest ograniczony do spraw nieuregulowanych w ustawie z 15.01.2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 465). Mając z kolei na uwadze wzmiankowane wyżej założenia ustawy o ochronie zwierząt, jak również jej zakres przedmiotowy, można wskazać na trzy zasadnicze standardy humanitarnej ochrony zwierząt,

⁷ Ł. Smaga, *Status prawny zwierząt w polskim prawodawstwie międzywojennym* [w:] *Status zwierzęcia. Zagadnienia filozoficzne i prawne*, red. T. Gardocka, A. Gruszczyńska, Toruń 2012, s. 267–268.

⁸ M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013, s. 235–237.

tj. wymóg humanitarnego traktowania zwierząt, zakaz znęcania się nad zwierzętami oraz zakaz nieuzasadnionego zabijania zwierząt⁹.

⁹ Na temat standardów (zasad) humanitarnej ochrony zwierząt zob. D. Danecka, W. Ra-decki, *Prawna ochrona zwierząt w Republice Czeskiej w porównaniu z prawem polskim*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2014/3, s. 145–148; Ł. Smaga, *Ochrona humanitarna zwierząt*, Białystok 2010, s. 123 i n.; E. Kruk, *Administracyjnoprawne standardy humanitarnej ochrony zwierząt* [w:] *Standardy współczesnej administracji i prawa administracyjnego*, red. Z. Duniewska, M. Stahl, A. Rabiega-Przyłęcka, Warszawa–Łódź 2019, s. 607–617.

USTAWA

z dnia 21 sierpnia 1997 r.

o ochronie zwierząt¹

(tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1580)

¹ Przepisy niniejszej ustawy:

1) wdrażają postanowienia:

a) dyrektywy Rady 93/119/WE z 22 grudnia 1993 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas uboju lub zabijania (Dz.Urz. WE L 340 z 31.12.1993, s. 21 ze zm.; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 3, t. 15, s. 421, ze zm.),

b) dyrektywy Rady 98/58/WE z 20 lipca 1998 r. dotyczącej ochrony zwierząt gospodarskich (Dz.Urz. WE L 221 z 08.08.1998, s. 23, ze zm.; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 3, t. 23, s. 316 ze zm.),

c) dyrektywy Rady 99/74/WE z 19 lipca 1999 r. ustanawiającej minimalne normy ochrony kur niosek (Dz.Urz. WE L 203 z 03.08.1999, s. 53, ze zm.; Dz.Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 3, t. 26, s. 225, ze zm.),

d) dyrektywy Rady 2007/43/WE z 28 czerwca 2007 r. w sprawie ustanowienia minimalnych zasad dotyczących ochrony kurcząt utrzymywanych z przeznaczeniem na produkcję mięsa (Dz.Urz. UE L 182 z 12.07.2007, s. 19),

e) dyrektywy Rady 2008/119/WE z 18 grudnia 2008 r. ustanawiającej minimalne normy ochrony cieląt (Dz.Urz. UE L 10 z 15.01.2009, s. 7),

f) dyrektywy Rady 2008/120/WE z 18 grudnia 2008 r. ustanawiającej minimalne normy ochrony świń (Dz.Urz. UE L 47 z 18.02.2009, s. 5);

2) wykonują postanowienia rozporządzenia Rady (WE) nr 1/2005 z dnia 22 grudnia 2004 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas transportu i związanych z tym działań oraz zmieniającego dyrektywy 64/432/EWG i 93/119/WE oraz rozporządzenie (WE) nr 1255/97 (Dz.Urz. UE L 3 z 05.01.2005, s. 1).

ROZDZIAŁ 1

Przepisy ogólne

Literatura: 2004 IUCN Red List of Threatened Species. A Global Species Assessment, eds. J.E.M. Baillie, C. Hilton-Taylor, S.N. Stuart, Cambridge 2004, <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/RL-2004-001.pdf> (dostęp: 14.08.2023 r.); B. Adamiak [w:] B. Adamiak, J. Borkowski, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2022; *Anatomia porównawcza kręgowców*, cz. 1 i 2, red. H. Szarski, Warszawa 1987; I. Andrejew, *Kodeks karny – krótki komentarz*, Warszawa 1986; E. Ausems, *The Council of Europe and animal welfare* [w:] *Ethical eye. Animal welfare*, Strasbourg 2006; M. Beblo, *Pogotowie dla Zwierząt łamie prawo?*, <http://www.interwencja.polsat.pl/> (dostęp: 12.10.2023 r.); J. Białocerkiewicz, *Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt*, Toruń 2005; B. Błońska, *Relacje pomiędzy krzywdzeniem zwierząt a przemocą stosowaną wobec ludzi* [w:] *Sprawiedliwość dla zwierząt*, red. B. Błońska, W. Gogłóza, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, Warszawa 2017; R. Boguszewski, *Źródła zasad moralnych*, Komunikat z badań CBOS 2022, nr 1; A. Breczko, *Od rzeczy do podmiotu. Praktyczne implikacje etyki ochrony zwierząt*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2013/14; A. Choromańska, *Status pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwo znęcania się nad zwierzętami. Uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z 16 stycznia 2014 r. (VKK 370/13)* [w:] *Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania*, red. W. Pływaczewski, A. Nowak, M. Porwisz, Szczytno 2017; J. Człowiekowska, *Zasada współdziałania organów admi-*

nistracji publicznej jako nowa zasada ogólna Kodeksu postępowania administracyjnego [w:] *Cywilizacja administracji publicznej. Księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin prof. nadzw. UW r. dra hab. Jana Jeżewskiego*, red. J. Korczak, Wrocław 2018; D. Dajnowicz-Piesiecka, *Czasowe odebranie zwierzęcia właścicielowi lub opiekunowi na podstawie art. 7 ustawy o ochronie zwierząt*, „*Studia Iuridica Toruniensia*” 2022/30; D. Danecka, W. Radecki, *Prawna ochrona zwierząt w Republice Czeskiej w porównaniu z prawem polskim*, „*Przegląd Prawa Ochrony Środowiska*” 2014/3; W. Daniłowicz, *Prawo polowania*, Warszawa 2018; C.T. Darimont, R. Cooke, M.L. Bourbonnais et al., *Humanity's diverse predatory niche and its ecological consequences*, „*Communications Biology*” 2023/6; M. Duraj, *Rasy niebezpieczne psów w prawie polskim i w prawie niektórych landów niemieckich*, „*Przegląd Prawa Publicznego*” 2012/11; J. Dzik, *Zoologia. Różnorodność i pokrewieństwa zwierząt*, Warszawa 2015; A. Elżanowski, T. Pietrzykowski, *Zwierzęta jako nieosobowe podmioty prawa*, „*Forum Prawnicze*” 2013/1; *Encyklika Laudato si' Ojca Świętego Franciszka poświęcona trosce o wspólny dom*, Wrocław 2015; A. Fijałkowska, *Problem strony podmiotowej przestępstwa znęcania się nad zwierzętami na gruncie ustawy z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt*, „*Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica*” 2021/97; Fundacja dla Zwierząt ARGOS, *Jak zmienić prawo ochrony zwierząt domowych?*, <http://www.boz.org.pl/fz/prawo/jakzmienic.pdf> (dostęp: 28.10.2023 r.); M. Gabriel-Węglowski, *Glosa do wyroku SN z dnia 16 listopada 2009 r., V KK 187/09, LEX/el. 2010*; M. Gabriel-Węglowski, *Przestępstwa przeciwko humanitarnej ochronie zwierząt*, Toruń 2008; T. Gardocka, *Zagadnienie społecznej szkodliwości przestępstw, których bezpośrednim przedmiotem wykonawczym są zwierzęta* [w:] *Status zwierzęcia. Zagadnienia filozoficzne i prawne*, red. T. Gardocka, T. Gruszczyńska, Warszawa 2012; Z.B. Gądzik, *Prawnokarna ocena stosowania dopingu u zwierząt*, *Prok. i Pr.* 2017/7–8; Z.B. Gądzik, *Prawnokarna ocena odpierania i zwalczania niebezpieczeństwa ze strony zwierząt*, „*Acta Iuridica Resoviensia*” 2021/4; Z.B. Gądzik, *Prawnokarna ochrona zwierząt domowych przed znęcaniem się nad nimi*, „*Przegląd Uniwersytecki*” 2019/6; Z.B. Gądzik, *Przestępstwo znęcania się nad zwierzętami wolno żyjącymi (dzikimi)*, „*Radca Prawny. Zeszyty Naukowe*” 2021/3; J. Głumińska-Pawlic [w:] *Ustawa o samorządzie województwa. Komentarz*, red. B. Dolnicki, Warszawa 2012; Z. Głowaciński, *Vertebrata kręgowce* [w:] *Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce*, red. Z. Głowaciński, Kraków 2002; E. Gniewek [w:]

Kodeks cywilny. Komentarz, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Legalis 2019; M. Goettel, „Czasowe odebranie” oraz „przypadek” jako szczególne środki prawnej ochrony zwierząt, „Studia Prawnoustrojowe” 2011/13; M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013; M. Górski, *Odpowiedzialność administracyjnoprawna w ochronie środowiska. Odpowiedzialność za szkody w środowisku i inne instrumenty odpowiedzialności administracyjnoprawnej*, Warszawa 2008; M. Grabowska, *Polski pejzaż religijny – z bliższego planu*, Komunikat z badań CBOS 2022, nr 91; K. Gruszecki, *Rybactwo śródlądowe. Komentarz*, Warszawa 2020; J. Gudowski, J. Rudnicka, G. Rudnicki, S. Rudnicki [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, *Własność i inne prawa rzeczowe*, red. J. Gudowski, Warszawa 2016; A. Habuda, W. Radecki, *Przepisy karne w ustawach o ochronie zwierząt oraz o doświadczeniach na zwierzętach*, Prok. i Pr. 2008/5; A. Harasim, *Zmiany w systemie doradztwa rolniczego w Polsce*, „Studia i Raporty IUNG-PIB” 2020/62(16); J. Helios, M. Jedlecki, *Problem winy umyślnej przy przestępstwie znęcania się nad zwierzętami*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2021/62; J. Helios, W. Jedlecka, *Lekarz weterynarii jako zawód zaufania publicznego*, „Życie Weterynaryjne” 2022/10; J. Helios, W. Jedlecka, *Znęcanie się nad zwierzętami w doktrynie prawa karnego i orzecznictwie sądowym – kilka uwag tytułem wstępu do rozważań o prawnej ochronie zwierząt*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2017/10; J. Helios, W. Jedlecka, A. Ławniczak, *Aspekty prawne, filozoficzne oraz religijne ochrony roślin i zwierząt – wybrane zagadnienia*, Wrocław 2016; M. Janowski, *Status prawny zwierząt a ich kategoryzacja biologiczna*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020/4; M. Jarosz, *Ochrona zwierząt w Polsce na przestrzeni dziejów*, „Wiadomości Zootechniczne” 2016/3; L. Jastrzębski, *Prawo ochrony środowiska w Polsce*, Warszawa 1990; W. Jedlecka, *Z problematyki własności zwierząt* [w:] *Własność w prawie i gospodarce*, red. U. Kalina-Prasznik, Wrocław 2017; J. Jeżewski, *Zasada prawna współdziałania organów administracji publicznej w departamencie we Francji* [w:] *Misja publiczna. Wspólnota. Państwo. Studia z prawa i administracji. Księga dedykowana pamięci Profesora Michała Kuleszy*, red. A. Mendis, Wrocław 2016; B. Jeżyńska, *System doradztwa rolniczego w założeniach pakietu legislacyjnego WPR 2020*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2012/4; A. Kalisz, D. Pawlicka, *Od ochrony prawnej ku prawom zwierząt – między świadomością moralną a prawną. Ewolucja podejścia na przykładzie orzecznictwa sądownoadministracyjnego*, „Archiwum Filozofii

Prawa i Filozofii Społecznej” 2022/2; J. Kamieniak, T. Mazurkiewicz, M. Tietze, *Obecność zdziczałych kotów domowych jako czynnik zagrażający światowej bioróżnorodności*, „Życie Weterynaryjne” 2016/2; D. Karaś, „*Niech zwierzęta mają prawa!*” *Monitoring ścigania oraz karania sprawców przestępstw przeciwko zwierzętom*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2017/108; P. Kąkol, *Biologia. Kompendium*, Warszawa 2010; T. Kiełkowski, *Sprawa administracyjna*, Kraków 2004; B. Klimek, *Przemoc wobec zwierząt i prawna ochrona zwierząt w Polsce*, „Życie Weterynaryjne” 2018/9; *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. A. Wąsek, t. 1, Warszawa 2004; *Kodeks wykroczeń*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2009; E. Komierzyńska-Orlińska [w:] *Konstytucja biznesu. Komentarz*, Warszawa 2019; V. Kopińska, *Zmiana polskich podstaw programowych kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji społecznych i obywatelskich. Analiza krytyczna*, „Parezja. Czasopismo Forum Młodych Pedagogów przy Komitecie Nauk Pedagogicznych PAN” 2018/1; P. Kozłowska, M. Szwarzcyk, *Prawnokarna ochrona zwierząt*, „Zamojskie Studia i Materiały” 2000/1; E. Kruk, *Administracyjnoprawne standardy humanitarnej ochrony zwierząt* [w:] *Standardy współczesnej administracji i prawa administracyjnego*, red. Z. Duniewska, M. Stahl, A. Rabiega-Przyłęcka, Warszawa–Łódź 2019; E. Kruk, *Czasowe odebranie maltretowanego zwierzęcia w świetle ustaleń judykatury i doktryny prawa – wybrane problemy* [w:] *Prawne instrumenty ochrony środowiska*, red. B. Jeżyńska, E. Kruk, Lublin 2016; E. Kruk, *Ewolucja i charakter prawny gminnych programów opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2018/3; E. Kruk, *Industrial breeding of animals: Legal and ethical issues*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2021/3; E. Kruk, *Legal status of animals in Poland*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021/3; E. Kruk, *Procedural powers of social organizations in animal protection matters*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2021/1; E. Kruk, *Sankcja administracyjna*, Lublin 2013; E. Kruk, *Współdziałanie organizacji społecznych z właściwymi instytucjami państwowymi i samorządowymi w ujawnianiu oraz ściganiu przestępstw i wykroczeń określonych w ustawie o ochronie zwierząt*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019/43; M. Kulik, M. Mozgawa, *Zbieg przepisu art. 35 ustawy o ochronie zwierząt z przepisami typizującymi uszkodzenie rzeczy*, Prok. i Pr. 2011/6; K. Kuszlewicz, *Prawa zwierząt. Praktyczny przewodnik*, Warszawa 2019; K. Kuszlewicz, *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2021; P. Lissoń, *Zakres pojęcia „przedsiębiorca” w prawie dzia-*

łałości gospodarczej oraz w innych aktach prawnych, RPEiS 2002/2; G. Lubeńczuk, *The concept of the normative dereification of an animal in Polish law*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2021/5; E. Łętowska, *Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja* [w:] *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Biruty Lewaszewicz-Petrykowskiej*, red. A. Szpunar et al., Łódź 1997; M. Łuszczynska, *Czyńcie sobie Ziemię poddałą – ekologiczne dylematy w nauczaniu społecznym Kościoła katolickiego*, Lublin 2021; G. Manjura-Niškiewicz, *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2022; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2007; T. Martiszek, *Odpowiedzialność za praktyki dopingowe w sporcie w świetle polskiego prawa karnego*, CzPKiNP 2023/2; A. Mazurkiewicz, *Wpływ procesu harmonizacji na polskie standardy prawnej ochrony zwierząt na przykładzie wybranych regulacji unijnych implementowanych do krajowego porządku prawnego* [w:] *Europeizacja prawa ochrony środowiska*, red. M. Rudnicki, A. Haładaj, K. Sobieraj, Lublin 2011; J. Miłkowska-Rębowska, *Nowy model humanitarnej ochrony zwierząt – karnoprawne instrumenty ochrony oraz ukształtowanie obowiązków gmin w zakresie przeciwdziałania bezdomności zwierząt*, „*Przegląd Prawa Ochrony Środowiska*” 2012/1; J. Misiewicz, *Odpowiedzialność karna za naruszenia przepisów ustawy o ochronie zwierząt i o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych*, cz. 1, „*Życie Weterynaryjne*” 2020/95(3); M. Mozgawa [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2023; M. Mozgawa [w:] *Kodeks wykroczeń*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2009; M. Mozgawa [w:] *Pozakodeksowe przestępstwa przeciwko zasobom przyrody i środowisku. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2017; M. Mozgawa, *O prawnokarnej ochronie zwierząt*, „*Rzeczpospolita*” z 28.02.2001 r.; M. Mozgawa, *Pies (i inne zwierzęta) a prawo karne* [w:] *Przestępstwo – kara – polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, Kraków 2006; M. Mozgawa, *Prawnokarna ochrona zwierząt*, Lublin 2001; M. Mozgawa, *Prawnokarne aspekty ochrony zwierząt* [w:] *Prawna ochrona zwierząt*, red. M. Mozgawa, Lublin 2002; M. Mozgawa, *Ustawa o ochronie zwierząt* [w:] *Pozakodeksowe przestępstwa przeciwko zasobom przyrody i środowisku. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2017; M. Mozgawa, M. Budyn-Kulik, K. Dudka, M. Kulik, *Prawnokarna ochrona zwierząt – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania przestępstw z art. 35 ustawy z 21.08.1997 r. o ochronie zwierząt*, „*Prawo w Działaniu. Sprawy*

Karne” 2011/9; H. Mól, *Prawa zwierząt w konwencjach Rady Europy*, „Medycyna Weterynaryjna” 1996/2; S. Mroczkowski, A. Frieske, *Prawna ochrona zwierząt doświadczalnych*, Bydgoszcz 2015; A. Nałęcz, *Ochrona zwierząt a postęp cywilizacyjny [w:] Wpływ przemian cywilizacyjnych na prawo administracyjne i administrację publiczną*, red. J. Zimmermann, P.J. Suwaj, Warszawa 2013; J. Narodowska, *Korelacja pomiędzy agresją wobec zwierząt a agresją wobec ludzi w świetle badań aktowych*, „Archiwum Kryminologii” 2018/40; M. Nazar, *Normatywna dereifikacja zwierząt – aspekty cywilnoprawne [w:] Prawna ochrona zwierząt*, red. M. Mozgawa, Lublin 2002; P. Nazaruk [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. J. Ciszewski, LEX/el. 2023; E. Niemiec, *Status zwierzęcia w polskim prawie cywilnym a ochrona humanitarna zwierząt – wybrane przykłady nieadekwatności [w:] Prawo zwierząt do ochrony przed cierpieniem. Wybrane problemy*, red. J. Helios, W. Jedlecka, Toruń 2019; E. Niemiec, M. Nowakowska, *Hodowla rasowych psów i kotów a ochrona zwierząt – analiza polskich rozwiązań prawnych*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2017/108; E. Niezbecka [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, *Część ogólna*, red. A. Kidyba, LEX/el. 2012; W. Okoń, *Podstawa programowa [w:] Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001; P. Ostaszewski, *Statystyczny obraz przestępstwa znęcania się nad zwierzętami*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2011/9; A. Ostrowska, *Effectiveness of administrative and legal instruments for animal protection used by social organizations*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021/3; W. Pawlak [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz do wybranych przepisów*, red. J. Gudowski, LEX/el. 2018; M. Pazdan, § 64. *Pozycja prawna zwierząt [w:] System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Legalis 2012; A. Pązik [w:] A. Pązik, M. Słomski, *Prawo łowieckie. Komentarz*, LEX/el. 2015; K. Piernik-Wierzbowska, *Systematyka i zagadnienie własności zwierząt oraz ich statusu prawnego w kontekście problematyki odpowiedzialności za szkody przez nie wyrządzone*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2015/16; T. Pietrzykowski, *Prawo ochrony zwierząt – między praktyką a teorią nowej gałęzi prawa*, „Krytyka Prawa” 2020/2; T. Pietrzykowski, *Prawo ochrony zwierząt. Pojęcia, zasady, dylematy*, Warszawa 2022; T. Pietrzykowski, *Problem podmiotowości prawnej zwierząt z perspektywy filozofii prawa*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2015/2; M. Pilich, A. Olszewski [w:] *Prawo oświatowe. Komentarz*, red. M. Pilich, Warszawa 2022; E. Podsiadło, *Podtyp: kręgowce – Vertebrata [w:] Zoologia dla uczelni rolniczych*, red. J. Hempel-Zawitkowska, Warszawa

2008; *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018; Ł. Pohl, K. Burdziak, Ł. Buczek, *Strona podmiotowa przestępstwa znęcania się nad zwierzęciem*, Warszawa 2017, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS-Opinia-dot.-zn%C4%99cania-si%C4%99-nad-zwierz%C4%99ciem.pdf> (dostęp: 14.09.2023 r.); P. Poniatowski, *Przestępstwo znęcania się nad osobą prawnie pozbawioną wolności i dopuszczenia do takiego znęcania się (art. 247 k.k.)*, Warszawa 2022; M. Porwisz, *Udział w postępowaniu karnym organizacji społecznych działających na rzecz ochrony zwierząt [w:] Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania*, red. W. Pływaczewski, A. Nowak, M. Porwisz, Szczytno 2017; D. Probučka, *O edukacji w zakresie praw zwierząt. Teoria Toma Regana*, „Studia Edukacyjne” 2017/43; D. Probučka, *Prawa zwierząt*, Kraków 2015; *Proces prawotwórczy w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Wypowiedzi Trybunału Konstytucyjnego dotyczące zagadnień związanych z procesem legislacyjnym*, Opracowanie Biura Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 2015, https://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/dokumenty/proces_prawotworeczy.pdf (dostęp: 30.06.2023 r.); W. Radecki, *Przestępstwa zabijania i znęcania się nad zwierzętami [w:] System Prawa Karnego*, t. 11, Szczególnie dziedziny prawa karnego. *Prawo karne wojskowe, skarbowe i pozakodeksowe*, red. M. Bojarski, Warszawa 2014; W. Radecki, *Przestępstwo znęcania się nad zwierzętami*, „Ochrona Środowiska – Prawo i Polityka” 2008/1; W. Radecki, *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2012; W. Radecki, *Ustawy o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2015; Z. Radwański, *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, RPEiS 1988/2; A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980; S. Rogala-Walczyńska, *Prawnokarna ochrona zwierząt*, „Prokurator” 2009/3–4; S. Rogala-Walczyńska, *Prawnokarne aspekty przestępstwa znęcania się nad zwierzętami [w:] Znęcanie się*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2020; A. Rotkiewicz-Szarnowska, *Postępowanie administracyjne w sprawie czasowego odebrania zwierzęcia*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019/45; M. Rudy, *Dlaczego potrzebujemy nowej ustawy o humanitarnej ochronie zwierząt?*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2017/108, *Prawna ochrona zwierząt*, red. J. Helios, W. Jedlecka; M. Rudy, *Traktat o uśmiercaniu zwierząt*, Warszawa 2019; B. Sadowski, *Biologiczne mechanizmy zachowania się ludzi i zwierząt*, Warszawa 2012; R.F. Sadowski, *Filozoficzny spór o rolę chrześcijaństwa w kwestii ekologicznej*, Warszawa

2015; J. Serpell, *W towarzystwie zwierząt. Analiza związków ludzie-zwierzęta*, Warszawa 1999; K. Siwek, *W sprawie skutkowego charakteru przestępstwa znęcania się*, Prok. i Pr. 2018/11; E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020; P. Skuczyński, A. Zientara, *Prawnokarna ochrona zwierząt a filozoficzny i teoretycznoprawny problem wartości* [w:] *Status zwierzęcia. Zagadnienia filozoficzne i prawne*, red. T. Gardocka, T. Gruszczyńska, Warszawa 2012; M. Sługocka, *Praktyczny wymiar instytucji czasowego odebrania zwierzęcia właścicielowi lub opiekunowi*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2017/108; Ł. Smaga, *Janina Maszewska-Knappe. Ikona międzywojennego ruchu ochrony zwierząt*, Kraków 2020; Ł. Smaga, *Ochrona humanitarna zwierząt*, Białystok 2010; Ł. Smaga, *Status prawny zwierząt w polskim prawodawstwie międzywojennym* [w:] *Status zwierzęcia. Zagadnienia filozoficzne i prawne*, red. T. Gardocka, A. Gruszczyńska, Toruń 2012; K. Smykowski, *Eksperymenty medyczne z wykorzystaniem zwierząt. Studium teologicznomoralne*, Lublin 2017; D.J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się*, PiP 2008/3; L. Staniszevska, *Zasada współdziałania organów administracji publicznej jako wzorzec działania administracji* [w:] *Wzorce i zasady działania współczesnej administracji publicznej*, red. B. Jaworska-Dębska, P. Kledzik, J. Sługocki, Warszawa 2020; J. Stelmasiak, *Administracyjnoprawne aspekty ochrony zwierząt* [w:] *Prawna ochrona zwierząt*, red. M. Mozgawa, Lublin 2002; M. Szalewska, *Edukacja ekologiczna w ujęciu prawnym*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2021/1; E. Szewczyk, M. Szewczyk, *Status organizacji społecznej w postępowaniu prowadzącym do wydania decyzji na podstawie art. 7 ust. 3 in fine ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt. Glosa do uchwały Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 24 lutego 2020 r.*, II OPS 2/19, OSP 2020/9; U. Szymańska, A. Lepa, *Rola społeczeństwa i organizacji pozarządowych w ochronie zwierząt przed przestępstwami* [w:] *Perspektywy rozwoju sektora organizacji pozarządowych*, red. U. Szymańska, M. Falej, P. Majer, M. Hejbudzki, Olsztyn 2015; A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie*, Poznań 1980; R. Tokarski, *Konceptualizacja zwierząt w potocznej świadomości językowej* [w:] *Prawna ochrona zwierząt*, red. M. Mozgawa, Lublin 2002; K. Topczewska, *Ustawa o ochronie zwierząt. Informator prawny dla praktyków*, Warszawa 2019; A. Topolska, *Orzecznictwo sądów karnych w zakresie prawnej ochrony zwierząt* [w:] *Ocena modelu prawnego organizacji ochrony środowiska w Polsce i na Słowacji*, red. E. Ura, J. Stel-

masiak, S. Pieprzny, Rzeszów 2012; *Unia Europejska daje szansę na poprawę losu zwierząt. Rozmowa z prof. dr hab. Andrzejem Elżanowskim, zoologiem i bioetykiem* [w:] *Książka o prawach zwierząt*, red. J. Wydrych, Kraków 2014; M. Walczak, *Czy owad to zwierzę?*, „Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies” 2015/1; P. Waldau, *Prawa zwierząt. Co każdy powinien wiedzieć*, Warszawa 2021; A. Wąsek [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 1, red. A. Wąsek, Warszawa 2004; G. Wierczyński [w:] *Redagowanie i ogłaszanie aktów normatywnych. Komentarz*, Warszawa 2016; L.T. White Jr., *The Historical roots of our ecological crisis*, „Science” 1967/155; K. Więckowska, *Edukacja prawnicza w zakresie humanitarnej ochrony praw zwierząt* [w:] *Sprawiedliwość dla zwierząt*, red. B. Błońska, W. Gogłóza, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, Warszawa 2017; K. Więckowska, *Znęcanie się nad zwierzętami na gruncie ustawy o ochronie zwierząt – kilka refleksji de lege lata* [w:] *Sprawiedliwość dla zwierząt*, red. B. Błońska, W. Gogłóza, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, Warszawa 2017; M. Wincenciak, *Sankcje w prawie administracyjnym i procedura ich wymierzania*, Warszawa 2008; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1998; A. Wołoszyn-Cichočka [w:] M. Zdyb, G. Lubeńczuk, A. Wołoszyn-Cichočka, *Prawo przedsiębiorców. Komentarz*, Warszawa 2019; A. Wróbel, *Komentarz aktualizowany do art. 61 Kodeksu postępowania administracyjnego* (stan prawny: 11.05.2014 r.) [w:] M. Jaśkowska, A. Wróbel, *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U.00.98.1071)*, LEX/el. 2014, nr 165083; P. Zakrzewski, *Przesłanki interwencyjnego odbioru zwierzęcia w trybie z art. 7 ust. 3 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt w odniesieniu do instytucji kolizji obowiązków z art. 26 § 5 k.k.*, „Probacja” 2021/4; Z. Zaporowska, *Odpowiedzialność za zwierzę jako produkt niebezpieczny*, *Rej.* 2009/1; A. Zellma, *Postawa wobec zwierząt w dokumentach programowych nauczania religii w polskiej szkole*, „Forum Teologiczne” 2005/6; A. Zientara, *Zmiany przepisów karnych ustawy o ochronie zwierząt po wejściu w życie ustawy nowelizującej z dnia 16 września 2011 roku* [w:] *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, red. W. Pływaczewski, Olsztyn 2012.

Art. 1. [Podstawowe obowiązki wobec zwierząt; odpowiednie stosowanie przepisów o rzeczach]

1. **Zwierzę, jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą. Człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę.**
 2. **W sprawach nieuregulowanych w ustawie do zwierząt stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy.**
 3. **Organy administracji publicznej podejmują działania na rzecz ochrony zwierząt, współdziałając w tym zakresie z odpowiednimi instytucjami i organizacjami krajowymi i międzynarodowymi.**
1. Artykuł 1 ust. 1 u.o.z. stanowi, że zwierzę, jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą. Zmiana polegająca na uznaniu przez prawodawcę, że zwierzęta nie są rzeczami, jest określana w polskiej literaturze jurystycznej mianem dereifikacji (odprzedmiotowienia). Dereifikacja oznacza uznanie, że obiekt traktowany wcześniej jak rzecz nie jest rzeczą. Jest to antonim określenia „reifikacja”, który z kolei oznacza traktowanie istoty żywej jak rzeczy. Jak słusznie zauważa G. Lubeńczuk: „Dereifikacja, której dokonuje art. 1 ust. 1 u.o.z., ma jednak wyłącznie wymiar normatywny i wywołuje skutki tylko w zakresie postrzegania zwierzęcia przez ustawodawcę. Dereifikacja nie czyni zwierząt istotami żywymi, tak samo jak ich wcześniejsza reifikacja nie pozbawiała ich tego przymiotu. Zwierzęta nie są bowiem rzeczami z samej swojej natury i żadna regulacja prawna nie może tego zmienić. Treść art. 1 ust. 1 u.o.z. nie przesądza też o sposobie postrzegania zwierzęcia w ujęciu biologicznym, weterynaryjnym, czy filozoficznym. W swej istocie dereifikacja jest tylko pewną koncepcją normatywnego postrzegania zwierzęcia w kontekście określenia prawnych granic przysługującego człowiekowi władztwa nad zwierzęciem i konieczności zapewnienia zwierzęciu ochrony prawnej”².

² G. Lubeńczuk, *The concept of the normative dereification of an animal in Polish law*, „Studia Juridica Lublinensia” 2021/5, s. 415–416.

2. Data wejścia w życie ustawy o ochronie zwierząt, tj. 24.10.1997 r., stanowi cezurę w kształtowaniu pozycji prawnej zwierząt w Polsce. Do tego czasu zwierzęta pozostające we władztwie człowieka (bez względu na ich rodzaj) były traktowane jako rzeczy ruchome, będące przedmiotem własności oraz innych praw rzeczowych³. Dotyczyło to również zwierząt wolno żyjących (dzikich), które zostały objęte w posiadanie samoistne⁴. Warto przy tym podkreślić, że już wtedy w doktrynie wyrażane były wątpliwości dotyczące charakteru prawnego zwierząt, wynikające z ich biologicznej natury. Ze względu na ich zdolność do poruszania się oraz odczuwania (zwłaszcza bólu i strachu) zwierzęta postrzegano jako „specyficzne przedmioty stosunków cywilnoprawnych”. Formułowano też postulaty wyrażające potrzebę ochrony zwierząt „w rozsądnych granicach”⁵ oraz ich

³ W rozumieniu art. 45 k.c. „rzeczami są tylko przedmioty materialne”. Z definicji tej wynika, że rzeczami w rozumieniu prawa cywilnego są materialne części przyrody w stanie pierwotnym lub przetworzonym, na tyle wyodrębnione (w sposób naturalny lub sztuczny), iż w stosunkach społeczno-gospodarczych mogą być traktowane jako dobro samoistne. Zob. E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020, art. 45; P. Nazaruk [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. J. Ciszewski, LEX/el. 2023, art. 45.

⁴ W orzecznictwie sądowym utrwalił się pogląd, że zwierzęta w stanie wolnym niebędące rzeczami, lecz przedmiotami materialnymi niczymi, przez zawładnięcie nimi i objęcie w posiadanie samoistne stają się rzeczami oraz przedmiotami prawa własności. Po wejściu w życie ustawy o ochronie zwierząt pogląd ten w zasadzie zachował aktualność, z tą różnicą, że od chwili zawładnięcia zwierzęciem żyjącym w stanie wolnym staje się ono przedmiotem własności, ale nie staje się rzeczą. Co nie zmienia faktu, że w sprawach nieuregulowanych w komentowanej ustawie do takich zwierząt należy odpowiednio stosować przepisy dotyczące rzeczy. Zob.: orzeczenie SN z 9.03.1973 r., I CR 58/73, NP 1974/9, poz. 1211, LEX nr 2711470; uchwała SN z 12.04.1988 r., III CZP 22/88, OSNC 1989/9, poz. 136, LEX nr 3474.

⁵ M. Pazdan, § 64. *Pozycja prawna zwierząt* [w:] *System Prawa Prywatnego*, red. Z. Radwański, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Legalis 2012 i przywołana tam literatura. Inny pogląd prezentuje J. Białocerkiewicz, który uważa, że nie do zaakceptowania na gruncie prawa pozytywnego jest dwoistość polegająca na tym, iż dana jednostka jednocześnie nie jest rzeczą i nią jest. Jego zdaniem: „Dereifikacja oznacza, że zwierzę staje się podmiotem w prawie publicznym i prywatnym z ograniczeniem dotyczącym sfery ekonomicznej. Pozostaje tylko sprecyzowanie tej podmiotowości co do jej charakteru i zakresu”. Zob. J. Białocerkiewicz, *Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt*, Toruń 2005, s. 107.

dereifikacji⁶. Postulaty te znalazły swoje odzwierciedlenie w przepisach ustawy o ochronie zwierząt, która w art. 1 ust. 1 przesądza o tym, że „zwierzę, jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą”. Jak więc widać, za taką kwalifikacją prawną zwierząt przemawiają przede wszystkim względy humanitarne (emocjonalne). Choć sam zwrot odnoszący się do zdolności odczuwania cierpienia nie posiada charakteru normatywnego, a jego przydatność do wyznaczenia zakresu przedmiotowego dereifikacji jest ograniczona. Trudno byłoby bowiem przyjąć, że ustawodawca w prosty sposób założył, iż wszystkie zwierzęta posiadają taką zdolność. Podobnie jak trudno jest, nawet w obecnym stanie wiedzy naukowej, jednoznacznie rozstrzygnąć, które z nich takiej właściwości nie posiadają⁷. Dodatkowo zagadnienie to komplikuje aktualne brzmienie art. 2 u.o.z., który określa jej zakres przedmiotowy, wskazując, iż ustawa ta reguluje postępowanie ze zwierzętami kręgowymi⁸.

3. Dereifikacja zwierząt nie oznacza ich personifikacji ze skutkiem w postaci upodmiotowienia⁹. Co za tym idzie zwierzęta nie mają zdolności prawnej (tj. zdolności do tego, aby być podmiotem praw i obowiązków). Ustawodawca może to zmienić. Podmiotowość prawna jest bowiem właściwością normatywną. Jednak z oczywistych względów przyznanie zwierzętom zdolności nabywania oraz posiadania praw skutkowałoby potrzebą ustanowienia dla nich kuratora, co wiązałoby się z licznymi i bardzo poważnymi komplikacjami natury praktycznej. Warto więc

⁶ E. Łętowska, *Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja* [w:] *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. A. Szpunar et al., Łódź 1997, s. 71–92.

⁷ W. Radecki, *Ustawy...*, s. 46.

⁸ Por. uwagi M. Goetтеля, który stoi na stanowisku, że niezależnie od aktualnego brzmienia art. 2 u.o.z., ustawodawca nie ogranicza „mechanizmu dereifikacji” wyłącznie do kręgowców. M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia...*, s. 46.

⁹ Jak słusznie stwierdził M. Nazar: „Prawo podmiotowe, *ex definitione* może być związane tylko z podmiotem, nie zaś z obiektem, który podmiotowości (osobowości) prawnej w sensie normatywnym nie ma. Coś co nie jest rzeczą nie staje się *ipso iure* podmiotem stosunku prawnego. Element przedmiotu stosunku cywilnoprawnego mogą stanowić nie tylko rzeczy (...), zaś podmiotowość prawna jest cechą normatywną przyznawaną przez normę prawną”. Zob. M. Nazar, *Normatywna dereifikacja zwierząt – aspekty cywilnoprawne* [w:] *Prawna ochrona zwierząt*, red. M. Mozgawa, Lublin 2002, s. 138.

podkreślić, że ochrona zwierząt nie wiąże się z koniecznością wyposażania ich w prawa podmiotowe. Przedmiotowy cel można osiągnąć, wprowadzając nakazy właściwych zachowań ludzi względem zwierząt oraz skutecznie egzekwując wynikające z nich obowiązki¹⁰. W każdym razie konstrukcja prawa podmiotowego nie powinna być w tym przypadku przeceniana, a już z pewnością nie jest jedynym instrumentem (jak to jest czasem przedstawiane w literaturze)¹¹, za pomocą którego można efektywnie chronić wartość, jaką jest dobrostan zwierząt¹². Dla jasności warto też podkreślić, że aktualnie w polskim porządku prawnym wyróżnia się tylko trzy kategorie podmiotów, które mogą posiadać prawa i obowiązki. Są to: osoby fizyczne, osoby prawne oraz jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym przepisy szczególne przyznają zdolność prawną¹³. Ten stan rzeczy uznawany jest przez niektórych przedstawicieli doktryny za przejaw „antropocentrycznego, «zachodniego», paradygmatu zarówno w filozofii prawa, jak i w praktyce jego tworzenia”¹⁴.

4. Jeśli zaś chodzi o określenie zakresu normatywnego zasady dereifikacji, to należy wskazać, że art. 1 ust. 1 u.o.z. odnosi się do całego systemu prawa, o czym przesądza treść art. 1 ust. 2 u.o.z., zgodnie z którym w sprawach nieuregulowanych w ustawie o ochronie zwierząt stosuje się

¹⁰ E. Kruk, *Legal Status of Animals in Poland*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021/3, s. 119–131.

¹¹ Zob. np. J. Białocerkiewicz, *Status...*, s. 264–267; A. Brezcko, *Od rzeczy do podmiotu. Praktyczne implikacje etyki ochrony zwierząt*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2013/14, s. 17–28; A. Elżanowski, T. Pietrzykowski, *Zwierzęta jako nieosobowe podmioty prawa*, „Forum Prawnicze” 2013/1, s. 24–27; T. Pietrzykowski, *Problem podmiotowości prawnej zwierząt z perspektywy filozofii prawa*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2015/2, s. 253–258; D. Probučka, *Prawa zwierząt*, Kraków 2015, s. 305–311; M. Janowski, *Status prawny zwierząt a ich kategoryzacja biologiczna*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020/4, s. 36–41.

¹² Por. uwagi Z. Radwańskiego dotyczące tzw. refleksów prawnych. Zob. Z. Radwański, *Koncepcja praw podmiotowych osobistych*, RPEiS 1988/2, s. 15.

¹³ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1998, s. 157 i n.

¹⁴ A. Kalisz, D. Pawlicka, *Od ochrony prawnej ku prawom zwierząt – między świadomością moralną a prawną. Ewolucja podejścia na przykładzie orzecznictwa sądownoadministracyjnego*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2022/2, s. 53.

do zwierząt odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy. Oznacza to konieczność uwzględnienia podczas interpretacji wszelkich przepisów odnoszących się do zwierząt (niezależnie od ich przynależności gałęziowej) okoliczności, że zwierzęta są istotami żyjącymi, zdolnymi do odczuwania cierpienia, a człowiek jest im winien poszanowanie, ochronę i opiekę. W każdym razie zawarte w takich przepisach postanowienia dotyczące rzeczy mogą znaleźć tylko „odpowiednie” zastosowanie. Co za tym idzie dereifikację zwierząt należy uznać za zasadę systemu prawa, a nie wyłącznie zasadę określonej gałęzi prawa¹⁵. Mowa tu o zasadzie dyrektywnej, która ma realny wpływ zarówno na proces tworzenia, jak i stosowania prawa. Wyznacza ona bowiem kierunki legislacji i stanowi jednocześnie ważną wskazówkę interpretacyjną. Warto przy tym zaznaczyć, że dereifikacja obejmuje wszystkie zwierzęta, zarówno te udomowione, jak i żyjące w stanie wolnym. Bez znaczenia w tym przypadku pozostaje także to, w jaki sposób zwierzę wykorzystywane jest przez człowieka (jego przeznaczenie). Nie zmienia to jednak faktu, że w polskim porządku prawnym zakres i formy ochrony prawnej zwierząt są zróżnicowane. Odnosząc się do przedmiotowej kwestii, Sąd Najwyższy zauważył: „Omawiana ustawa [o ochronie zwierząt – E.K.] już jednak w ust. 2 art. 1 przyjmuje, że «w sprawach nieuregulowanych» w tym akcie prawnym «do zwierząt stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy». Zatem dereifikacja obejmuje wprawdzie wszystkie zwierzęta, ale w istocie jedynie w zakresie unormowanym tą ustawą. Tym samym inna ustawa, regulująca inną sferę życia społecznego czy gospodarczego, w której także chodzi o postępowanie człowieka ze zwierzętami, ale nie od strony ochrony tych zwierząt i należytego ich traktowania jako istot żyjących, lecz innych dóbr, może przewidzieć przepadek zwierzęcia, traktując je jako rzecz i rozwiązanie takie pozostaje wówczas w zgodności z ustawą o ochronie zwierząt, z uwagi na wskazany wyżej jej art. 1 ust. 2”¹⁶. Przykładem może być ustawa z 10.12.2020 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz.U. z 2021 r. poz. 36), która w art. 39 ust. 2, przewidując możliwość orzeczenia środka karnego prze-

¹⁵ M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia...*, s. 48 i n.

¹⁶ Uchwała SN z 20.06.2012 r., I KZP 4/12, OSNKW 2012/7, poz. 72, LEX nr 1166848.

padku za kilka z licznych wykroczeń wskazanych w ust. 1 tego przepisu, wyraźnie stwierdza, że jest to „przepadek rzeczy stanowiącej przedmiot wykroczenia”. Trzeba jednak podkreślić, że gdy chodzi o zwierzęta kręgowce, to przepadek taki może dotyczyć jedynie piskląt hodowlanych drobiu, za wykroczenie wprowadzania takowych do obrotu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej mimo niespełnienia wymogu pochodzenia od stad drobiu wpisanych do ksiąg hodowlanych lub rejestrów. Najistotniejszy jest przy tym fakt uznania w sposób wyraźny takiego zwierzęcia, przy normowaniu jego przepadku, za „rzecz”.

5. Przedstawione wyżej ustalenia znajdują swoje potwierdzenie także w innym fragmencie cytowanego wyżej orzeczenia SN, gdzie można przeczytać: „Ustawa o ochronie zwierząt, przez uznanie, że: «Zwierzę jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą» (art. 1 ust. 1), dokonała wprawdzie dereifikacji, odprzedmiotowania, zwierząt, i to wszystkich, a nie tylko kręgowych, z którymi postępowanie następnie reguluje (art. 2 ust. 1), ale nie oznacza jednak nadal ich prawnej personifikacji, choć nie jest także tylko techniczno-prawnym wyodrębnieniem ich z grona rzeczy. Chodzi bowiem o przyjęcie, że zwierzę nie jest w ogóle przedmiotem materialnym, ale istotą żyjącą, zdolną do odczuwania cierpienia i jako takie wyłączone jest z klasy przedmiotów materialnych oraz stworzenie w związku z tym systemu prawnej ochrony zwierząt, z nakazaniem człowiekowi określonego ich traktowania, uwzględniającego nakazy i zakazy wskazane w tej ustawie”¹⁷.
6. Prostą konsekwencją opisanej wyżej zasady dereifikacji jest wyłączenie zwierząt z klasy rzeczy¹⁸. Nie oznacza to jednak, wbrew niektórym opi-

¹⁷ Zob. uchwała SN z 20.06.2012 r., I KZP 4/12, OSNKW 2012/7, poz. 72, LEX nr 1166848.

¹⁸ Dereifikacja dotyczy zwierząt żywych. Rzeczami są natomiast produkty pochodzące od zwierząt (np. pożytki naturalne w postaci mleka, wełny owczej) oraz zwierzęta martwe i części ich ciał. Zob. Z. Zaporowska, *Odpowiedzialność za zwierzę jako produkt niebezpieczny*, Rej. 2009/1, s. 144.

niom¹⁹, że zwierzęta tracą w ten sposób przymiot dobra materialnego. Co prawda, rzeczami w rozumieniu art. 45 k.c. są tylko przedmioty materialne. Nie wolno jednak stawiać znaku równości między pojęciem rzeczy a pojęciem przedmiotu materialnego, które obejmuje zarówno materię nieożywioną, jak i ożywioną (rośliny, zwierzęta). Słusznie więc twierdzi M. Goettel, że „kryteria (cechy), które zgodnie z przyjętą przez ustawodawcę koncepcją przesądzają o niemożliwości traktowania zwierzęcia jako rzeczy (istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia), niewątpliwie świadczą o szczególnej naturze dobra materialnego, jakim jest zwierzę”²⁰.

7. Poczynione tu ustalenia skłaniają do przedstawienia tych właściwości zwierząt, które determinują ich status prawny. Umożliwi to, przynajmniej w pewnym stopniu, usytuowanie zwierząt w ramach klasyfikacji dóbr materialnych i ustalenie, jakie unormowania dotyczące rzeczy mogą być do nich odpowiednio stosowane²¹. I tak, niezależnie od wątpliwości, które dotyczą gatunków wolnożyjących (zob. dalej), należy wskazać, że zwierzęta mają charakter samoistny. Wyjątek w tym zakresie stanowią zwierzęta żyjące w środowisku wodnym. W każdym razie, w aktualnym stanie prawnym przyjmuje się, że ryby oraz inne organizmy żyjące w wodzie stanowią jej pożytki (zob. art. 263 ust. 1 pr. wod.; art. 1 ust. 3 u.r.ś.). Warto przy tym zwrócić uwagę, że określenie to nie jest zbyt precyzyjne. O pożytkach można bowiem mówić dopiero z chwilą ich pozyskania. Do tego momentu „stanowią one (w zależności od sytuacji prawnej konkretnej wody) część składową nieruchomości gruntowej, w obrębie której jest położona woda (w wypadku wód powierzchniowych stojących) lub część (jednak nie składową) wody (w wypadku wód

¹⁹ W opinii M. Nazara: „Zwierzę nie tylko nie jest rzeczą w znaczeniu techniczno-prawnym, lecz nadto nie jest przedmiotem materialnym – jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia”. Zob. M. Nazar, *Normatywna...*, s. 133–134. Podobnie: M. Pazdan, § 64. *Pozycja prawna...*

²⁰ M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia...*, s. 50.

²¹ M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia...*, s. 51.

powierzchniowych płynących oraz morskich)”²². W tym miejscu należy też podkreślić, że zwierzę może być kwalifikowane, zgodnie z regulacją art. 53 § 1 i art. 54 k.c., jako pożytek naturalny rzeczy (np. ryby wyłowione ze stawu) albo jako pożytek prawa (np. prawa polowania)²³. Pożytkami są też, po uprzednim ich oddzieleniu, niektóre części składowe organizmu zwierzęcego (np. wełna, mleko, jaja, przychowek). Niektóre zwierzęta nie są zdolne do samodzielnej egzystencji poza grupą osobników tego samego gatunku. W takich przypadkach zastosowanie znajduje koncepcja przedmiotów złożonych. Jak wskazuje się w literaturze, przykładem złożonego dobra materialnego, będącego odpowiednikiem rzeczy zbiorowej, jest rój pszczeli, choć bywa on też kwalifikowany jako zbiór przedmiotów (*universitas rerum*)²⁴. Oczywiście zwierzęta są dobrami materialnymi ruchomymi i są niepodzielne. Ponadto niezależnie od posiadanych cech osobniczych, w stosunkach cywilnoprawnych zwierzęta mogą być traktowane jako dobra oznaczone co do tożsamości albo jako dobra oznaczone co do gatunku.

8. Należy przy tym podkreślić, że status prawny poszczególnych kategorii zwierząt został uregulowany odmiennie. I tak, jeśli chodzi o zwierzęta domowe czy np. zwierzęta gospodarskie, to nie ulega wątpliwości, że mogą być one przedmiotem własności i innych praw rzeczowych oraz przedmiotem czynności obrotu²⁵. Wynika to jasno z treści art. 1 ust. 2 u.o.z., w myśl którego w sprawach nieuregulowanych w tej ustawie do

²² M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia...*, s. 40 i przywołana tam literatura. Zob. też K. Gruszecki, *Rybnictwo śródlądowe. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 31.

²³ W. Pawlak [w:] *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz do wybranych przepisów*, red. J. Gudowski, LEX/el. 2018, art. 53 i 54.

²⁴ J. Gudowski, J. Rudnicka, G. Rudnicki, S. Rudnicki [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, *Własność i inne prawa rzeczowe*, red. J. Gudowski, Warszawa 2016, art. 182, s. 365.

²⁵ E. Gniewek [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Legalis 2019, art. 45; E. Niezbecka [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, *Część ogólna*, red. A. Kidyba, LEX/el. 2012, art. 45. W aktualnym stanie prawnym obowiązują pewne ograniczenia w tym zakresie. Przykładem może być zakaz wprowadzania do obrotu psów i kotów poza miejscami ich chowu lub hodowli oraz wymóg posiadania zezwolenia na utrzymywanie psa rasy uznawanej za agresywną. Na ten temat zob.: E. Niemiec, M. Nowakowska, *Hodowla rasowych psów i kotów a ochrona zwierząt – analiza polskich rozwiązań prawnych*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2017/108, s. 87–101; M. Duraj, *Rasy niebezpieczne*

zwierząt stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy. Inaczej wygląda sytuacja, jeżeli chodzi o zwierzęta nieudomowione żyjące w warunkach niezależnych od człowieka (zwierzęta wolno żyjące, dzikie). Warto zacząć od tego, że postępowanie z tą kategorią zwierząt reguluje ustawa o ochronie zwierząt. Ustawa ta nie określa jednak ich sytuacji prawnorzeczowej. Zastosowanie w tym zakresie znajdują m.in. przepisy ustawy z 13.10.1995 r. – Prawo łowieckie (Dz.U. z 2023 r. poz. 1082), która reguluje kwestię własności zwierząt łownych (zwierzyna)²⁶ żyjących w stanie wolnym²⁷. Zgodnie z art. 2 pr. łow. zwierzęta takie, jako dobro ogólnonarodowe, stanowią własność Skarbu Państwa. Nie jest to jednak własność w rozumieniu art. 140 k.c., lecz szczególne prawo majątkowe bezwzględne. Jak zauważył Sąd Najwyższy w uchwale z 12.04.1988 r., III CZP 22/88, OSNC 1989/9, poz. 136: „Prawo to wygasa, gdy zwierzyna przejdzie lub przeleci poza granice państwa. Natomiast zwierzęta w stanie wolnym nie będące zwierzyną nie są przedmiotem żadnego prawa podmiotowego. Są to przedmioty materialne, ale nie rzeczy. Są one niczyje. Zwierzęta w stanie wolnym, nie będąc rzeczami, lecz przedmiotami materialnymi niczymi, stają się rzeczami przez załadnięcie nimi (żywymi lub martwymi) i objęcie w posiadanie samostne oraz przedmiotami prawa własności”. Po wejściu w życie ustawy o ochronie zwierząt pogląd ten zachowuje swą aktualność, z tym jednak zastrzeżeniem, że z chwilą załadnięcia zwierzęciem żyjącym w stanie wolnym staje się ono przedmiotem własności, ale nie staje się rzeczą²⁸. Co nie zmienia oczywiście faktu, że w opisanej sytuacji do takiego zwi-

psów w prawie polskim i w prawie niektórych landów niemieckich, „Przegląd Prawa Publicznego” 2012/11, s. 32–46.

²⁶ Zob. rozporządzenie Ministra Środowiska z 11.03.2005 r. w sprawie ustalenia listy gatunków zwierząt łownych (Dz.U. z 2023 r. poz. 2454).

²⁷ Zdaniem A. Pązika pojęcie zwierząt żyjących w stanie wolnym powinno być rozumiane szerzej niż pojęcie zwierząt dziko występujących, o których mowa w art. 5 pkt 15a u.o.p. Według tego autora pojęcie to powinno obejmować „wszystkie istoty, które nie pozostają pod faktyczną kontrolą konkretnych osób fizycznych, prawnych czy innych jednostek organizacyjnych”. Zob. A. Pązik [w:] A. Pązik, M. Słomski, *Prawo łowieckie. Komentarz*, LEX/el. 2015, art. 2.

²⁸ Por. W. Daniłowicz, *Prawo polowania*, Warszawa 2018, s. 279 i n.

rzędzia w sprawach nieuregulowanych w ustawie o ochronie zwierząt należy odpowiednio stosować przepisy dotyczące rzeczy (art. 1 ust. 2 u.o.z.).

9. Przywoływane już wielokrotnie unormowania art. 1 ust. 1 i 2 u.o.z. prowadzą w swej istocie do ograniczenia wykonywania uprawnień właścicielskich wobec zwierząt. Na treść tego prawa składa się uprawnienie do korzystania ze zwierzęcia (w tym także uprawnienie do pobierania pożytków) oraz uprawnienie do rozporządzania zwierzęciem. Trzeba mieć jednak na względzie, że sposób posługiwania się zwierzęciem musi odpowiadać wymogom humanitarnego ich traktowania (art. 5 u.o.z.), tj. traktowania uwzględniającego potrzeby zwierzęcia i zapewniającego mu opiekę i ochronę (art. 4 pkt 2 u.o.z.). Przy czym nie ma w tym niczego nadzwyczajnego. Na właściciela każdej rzeczy nakładane są przecież rozmaite ograniczenia w zakresie korzystania i rozporządzania nią. Właściciel może korzystać z rzeczy w granicach określonych przez ustawy i zasady współżycia społecznego oraz zgodnie ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem swego prawa (art. 140 k.c.). Ograniczenia na właścicieli zwierząt nakłada przede wszystkim ustawa o ochronie zwierząt, która różnicuje je w zależności od kategorii zwierząt. Generalnie jednak każde zwierzę wymaga humanitarnego traktowania, a człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę (art. 1 ust. 1 zdanie drugie i art. 5 u.o.z.). Wymóg ten konkretyzuje się w postaci różnego rodzaju nakazów i zakazów (np. generalnym zakazie zabijania zwierząt). Naruszenie ich jest sankcjonowane i może skutkować np. orzecznym przez sąd przypadkiem zwierzęcia lub zakazem posiadania wszelkich zwierząt²⁹.

²⁹ Szerzej na ten temat: W. Jedlecka, *Z problematyki własności zwierząt* [w:] *Własność w prawie i gospodarce*, red. U. Kalina-Prasznic, Wrocław 2017, s. 145–157; K. Piernik-Wierzbowska, *Systematyka i zagadnienie własności zwierząt oraz ich statusu prawnego w kontekście problematyki odpowiedzialności za szkody przez nie wyrządzone*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2015/16, s. 225–233; E. Niemiec, *Status zwierzęcia w polskim prawie cywilnym a ochrona humanitarna zwierząt – wybrane przykłady nieadekwatności* [w:] *Prawo zwierząt do ochrony przed cierpieniem. Wybrane problemy*, red. J. Helios, W. Jedlecka, Toruń 2019, s. 113–131.

10. Z art. 1 ust. 3 u.o.z. wynika, że organy administracji publicznej (tj. organy administracji rządowej i samorządowej) zobowiązane są do podejmowania działań na rzecz ochrony zwierząt oraz współpracy w tym zakresie z odpowiednimi instytucjami i organizacjami krajowymi i międzynarodowymi. Prawodawca nie precyzuje przy tym zakresu wspomnianej współpracy, możliwych jej form ani podmiotów, z którymi miałyby być ona nawiązywana. Przepis ten ma więc charakter ogólny i nie może stanowić samodzielnej podstawy prawnej podejmowania działań przez administrację. Wyrażona w nim dyrektywa musi być realizowana w drodze stosowania tych przepisów ustawy o ochronie zwierząt oraz innych ustaw, które konkretyzują obowiązki administracji w przedmiotowym zakresie. Podobny pogląd wyraził Naczelny Sąd Administracyjny w uzasadnieniu wyroku z 12.02.2010, II OSK 1657/09, LEX nr 591988, gdzie można przeczytać: „Po pierwsze, przepis ten [art. 1 ust. 3 u.o.z. – E.K.] zawiera ogólną dyrektywę działania, skierowaną do organów administracji publicznej. Po drugie, przepis ten, odczytywany w powiązaniu z innymi przepisami dotyczącymi ochrony zwierząt, nakłada obowiązek szczególnej dbałości o faunę «znajdującą się» pod władztwem człowieka. Obowiązek w zakresie ochrony zwierząt, będących «dobrem» wspólnym, spoczywa więc na każdym człowieku (każdy bowiem ma obowiązek dbałości o środowisko – art. 86 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.). Obowiązek taki spoczywa również na organach administracji publicznej, mających dbać o ochronę środowiska, w którym żyjemy (realizowane jest to np. poprzez różnego rodzaju programy związane z ochroną fauny i flory). Jednakże z racji władczej roli, jaką sprawują wspomniane organy administracji publicznej, mają one również zapewnić realizację obowiązków ochrony środowiska m.in. poprzez czuwanie nad przestrzeganiem zakazów określonego działania (płoszenia, wyłapywania zwierząt) i uchylanie ich, gdy taka konieczność zaistnieje”.
11. Jeśli zaś chodzi o wspomniany wcześniej kontekst normatywny, to warto wskazać przede wszystkim na art. 3 u.o.z., który w pewnym stopniu konkretyzuje treść komentowanego art. 1 ust. 3 u.o.z., stanowiąc, iż w celu realizacji przepisów ustawy Inspekcja Weterynaryjna oraz inne

właściwe organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego współdziałają z samorządem lekarsko-weterynaryjnym oraz z innymi instytucjami i organizacjami społecznymi, których statutowym celem działania jest ochrona zwierząt. Innymi przykładami mogą być przepisy, które nakładają na organy administracji publicznej konkretne obowiązki, jak art. 11a ust. 1 u.o.z., który zobowiązuje rady gmin do określania, w drodze uchwały, corocznie do dnia 31 marca, programów opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt, czy choćby art. 34a ust. 1 u.o.z., który obliuguje Inspekcję Weterynaryjną do sprawowania nadzoru nad przestrzeganiem przepisów o ochronie zwierząt.

12. W procesie humanitarnej ochrony zwierząt niezwykle doniosłą rolę odgrywają organizacje społeczne³⁰. Poniekąd znajduje to swoje odzwierciedlenie w komentowanych przepisach ustawy o ochronie zwierząt, w których prawodawca zobowiązuje organy administracji publicznej do współdziałania w przedmiotowym zakresie z odpowiednimi instytucjami i organizacjami krajowymi i międzynarodowymi, w tym z instytucjami i organizacjami społecznymi, których statutowym celem działania jest ochrona zwierząt (art. 1 ust. 3 i art. 3 u.o.z.). Dotyczy to w szczególności takich spraw jak: czasowe odebranie maltretowanego zwierzęcia i realizacja orzeczenia sądu o przepadku zwierzęcia (art. 7 ust. 1a i 3 oraz art. 38 u.o.z.)³¹; prowadzenie schronisk dla zwierząt (art. 11 ust. 4 u.o.z.); gminne programy opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt (art. 11a ust. 7 pkt 2 u.o.z.); działania mające na celu ograniczenie populacji zwierząt stanowiących nadzwyczajne zagrożenie dla życia, zdrowia lub gospodarki człowieka (art. 33a ust. 2

³⁰ Jak twierdzą U. Szymańska oraz A. Lepa: „praktyka dowodzi, że działania zmierzające do poprawy bytu zwierząt są bardziej efektywne wówczas, gdy wspierają je inicjatywy obywatelskie oraz tworzone przez obywateli organizacje pozarządowe, ukierunkowane na pomoc zwierzętom”. Zob. U. Szymańska, A. Lepa, *Rola społeczeństwa i organizacji pozarządowych w ochronie zwierząt przed przestępstwami* [w:] *Perspektywy rozwoju sektora organizacji pozarządowych*, red. U. Szymańska, M. Falej, P. Majer, M. Hejbudzki, Olsztyn 2015, s. 201.

³¹ Na ten temat zob. np. M. Goettel, „Czasowe odebranie” oraz „przepadek” jako szczególnie środki prawnej ochrony zwierząt, „Studia Prawnoustrojowe” 2011/13, s. 135–147.

u.o.z.); sprawowanie nadzoru nad przestrzeganiem przepisów o ochronie zwierząt (art. 34a ust. 3 u.o.z.). Ponadto takie organizacje społeczne zostały upoważnione do: stwierdzania konieczności bezzwłocznego uśmiercenia zwierzęcia w celu zakończenia jego cierpień (art. 33 ust. 3 u.o.z.)³²; do wykonywania prawa pokrzywdzonego w postępowaniu karnym³³, w postępowaniu w sprawach o wykroczenia i w postępowaniu w sprawach nieletnich, których przedmiotem są czyny określone w ustawie o ochronie zwierząt (art. 39 u.o.z.); a także do współdziałania z właściwymi instytucjami państwowymi i samorządowymi w ujawnianiu oraz ściganiu przestępstw i wykroczeń określonych w ustawie o ochronie zwierząt (art. 40 u.o.z.)³⁴. Niestety, wartość normatywna tych przepisów jest niewielka, podobnie zresztą jak skala ich praktycznego zastosowania³⁵. Najlepszym tego przykładem jest wspomniana już możliwość

³² Przewidziane w art. 33 ust. 3 u.o.z. uprawnienie inspektora organizacji społecznej, której statutowym celem działania jest ochrona zwierząt, do stwierdzenia potrzeby bezzwłocznego uśmiercenia zwierzęcia w celu zakończenia cierpień zwierzęcia, jest w niektórych opiniach kwestionowane. Wskazuje się w nich, że przepis ten daje możliwość podjęcia decyzji o uśmierceniu zwierzęcia osobom, które „nie posiadają stosownej wiedzy odnośnie możliwości udzielenia pomocy innej niż eutanazja”, co powinno być – w ocenie autorów tych opinii – zastrzeżone do wyłącznej kompetencji lekarzy weterynarii. Zob. np. *Opinia Krajowej Izby Lekarsko-Weterynaryjnej (KILW/03210/02A/11) dotycząca poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie zwierząt oraz ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (druk nr 4257)*, Warszawa, 17.06.2011 r., [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/F005D64B6021E765C12578BE002965C6/\\$file/4257-001.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/F005D64B6021E765C12578BE002965C6/$file/4257-001.pdf) (dostęp: 28.10.2023 r.).

³³ Na ten temat zob. np. A. Choromańska, *Status pokrzywdzonego w sprawach o przestępstwo znęcania się nad zwierzętami. Uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z 16 stycznia 2014 r. (VKK 370/13)* [w:] *Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania*, red. W. Pływaczewski, A. Nowak, M. Porwisz, Szczytno 2017, s. 197–206; M. Porwisz, *Udział w postępowaniu karnym organizacji społecznych działających na rzecz ochrony zwierząt* [w:] *Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania*, red. W. Pływaczewski, A. Nowak, M. Porwisz, Szczytno 2017, s. 207–224.

³⁴ Na ten temat zob. E. Kruk, *Współdziałanie organizacji społecznych z właściwymi instytucjami państwowymi i samorządowymi w ujawnianiu oraz ściganiu przestępstw i wykroczeń określonych w ustawie o ochronie zwierząt*, „*Studia Prawnoustrojowe*” 2019/43, s. 207–215.

³⁵ Podobnego zdania jest Ł. Smaga, według którego: „Na gruncie prawnie usankcjonowanej humanitarnej ochrony zwierząt organizacje społeczne wolą ustawodawcy odgrywają stosunkowo marginalną rolę, a regulacje dotyczące ich działania odznaczają się daleko idącą

współdziałania w zakresie ujawniania oraz ścigania przestępstw i wykroczeń. Prowadzi to do sytuacji, w której same organizacje społeczne często postulują usunięcie z ustawy o ochronie zwierząt uregulowań, których są adresatem, a które w ich ocenie z uwagi na ogólnikowość i anachroniczność prowadzą jedynie do rozmycia odpowiedzialności za los zwierząt. Na przykład w uzasadnieniu do koncepcji zmian prawa ochrony zwierząt opublikowanej przez Biuro Ochrony Zwierząt Fundacji dla Zwierząt ARGOS możemy przeczytać: „Ustawa [o ochronie zwierząt – E.K.] w wielu miejscach odwołuje się wprost do organizacji społecznych o statutowym celu ochrony zwierząt, zarówno w ogólnych przepisach o współdziałaniu z organami państwa z takimi organizacjami, jak i wskazując ich szczególne role. Jednak żaden przepis o współdziałaniu nie jest sformułowany w sposób zobowiązujący organy państwa, zaś szczególna rola tych organizacji jest powoływana zwłaszcza tam, gdzie trzeba zastąpić odpowiedzialność tych organów. Efektem takich przepisów jest ogólna bezradność i brak wpływu organizacji społecznych na stan ochrony zwierząt, oprócz zakresu, w jakim działają one jako przedsiębiorcy branży oczyszczania i utylizacji, z którymi gminy zawierają umowy”³⁶. Tymczasem należy mieć na uwadze, że poziom współpracy na linii społeczeństwo – instytucje państwa jest miarą demokracji panującej w danym społeczeństwie oraz cechą charakteryzującą społeczeństwo obywatelskie.

Art. 2. [Zakres przedmiotowy ustawy]

1. Ustawa reguluje postępowanie ze zwierzętami kręgowymi, w tym zwierzętami kręgowymi wykorzystywanymi w celach naukowych lub edukacyjnych w zakresie nieuregulowanym w ustawie z dnia 15 stycz-

przypadkowością. Można odnieść wrażenie, że ustawodawca bez jakiegokolwiek koncepcji ukształtowania pozycji czynnika społecznego, jedynie dla zachowania pozorów kontroli społecznej, wyznaczył tym organizacjom określone kompetencje”. Zob. Ł. Smaga, *Ochrona...*, s. 270.

³⁶ Fundacja dla Zwierząt ARGOS, *Jak zmienić prawo ochrony zwierząt domowych?*, Warszawa 2008, s. 14, <http://www.boz.org.pl/fz/prawo/jakzmienic.pdf> (dostęp: 28.10.2023 r.).

nia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 465).**2. (uchylony)**

1. Komentowany przepis ma charakter ogólny, określono w nim zakres spraw regulowanych ustawą. W celu rekonstrukcji jego znaczenia konieczne będzie przeanalizowanie rozwoju historycznego tej regulacji oraz sięgnięcie do reguł wykładni językowej, systemowej i celowościowej. Przepis ten budzi bowiem wątpliwości interpretacyjne. Dotyczą one precyzyjnego oznaczenia zakresu przedmiotowego ustawy o ochronie zwierząt, a ich źródłem są przede wszystkim wieloznaczność terminologiczna niektórych pojęć prawnych oraz brak wewnętrznej spójności tego aktu.
2. Pierwotnie art. 2 u.o.z. określał zakres przedmiotowy ustawy, wskazując, iż reguluje ona postępowanie ze zwierzętami: 1) domowymi, 2) gospodarskimi, 3) wykorzystywanymi do celów rozrywkowych, widowiskowych, filmowych, sportowych i specjalnych, 4) używanymi do doświadczeń, 5) utrzymywanymi w ogrodach zoologicznych, 6) wolno żyjącymi (dzikimi), 7) obcymi faunie rodzimej. Ustawodawca (podobnie jak to jest obecnie) nie sformułował przy tym definicji określenia „zwierzę”, a sama klasyfikacja nie miała oczywiście nic wspólnego z systematyką biologiczną organizmów. Prezentowała ona jedynie podział zwierząt, który w zasadniczej części odnosił się do ich tradycyjnego przeznaczenia i nie był podziałem uniwersalnym (jednoznacznie rozłącznym). Dodatkowo przedstawione wyliczenie miało charakter enumeratywny, co w istotny sposób zawężyło zakres zastosowania ustawy. W tym stanie rzeczy stosowanie przepisów ustawy o ochronie zwierząt bywało problematyczne. Wątpliwości dotyczyły m.in. możliwego zbiegu przepisów w przypadku zwierząt zaliczanych do różnych kategorii (np. utrzymywane w warunkach fermowych zwierzęta obce faunie rodzimej) bądź też możliwości objęcia ochroną prawną przewidzianą na gruncie komentowanej ustawy zwierząt, których nie można było zaliczyć do żadnej

z kategorii (np. zwierzęta utrzymywane w schroniskach dla zwierząt)³⁷. Ta ostatnia wątpliwość nasuwała się przede wszystkim w związku z regulacją art. 5 u.o.z., w myśl której „każde zwierzę wymaga humanitarnego traktowania”.

3. Dotychczas art. 2 u.o.z. był nowelizowany pięciokrotnie (w 2002³⁸, 2005³⁹, 2009⁴⁰, 2012⁴¹ i 2015 r.⁴²). Zmiany wprowadzone w jego treści można podzielić na dwie grupy. Pierwsza z nich dotyczy zwierząt, które w tekście pierwotnym komentowanej ustawy określane były jako „zwierzęta używane do doświadczeń”, a następnie jako „zwierzęta używane w procedurach doświadczalnych” (zmiana z 2002 r.). W przypadku tej kategorii zwierząt kolejne zmiany wprowadzane w treści art. 2 u.o.z. polegały na: 1) usunięciu kategorii zwierząt używanych w procedurach doświadczalnych z wyliczenia obejmującego zwierzęta, do których miała mieć zastosowanie ta ustawa (zmiana z 2005 r.); 2) wyłączeniu możliwości stosowania przepisów tej ustawy do procedur stanowiących doświadczenie w rozumieniu art. 2 pkt 6 u.d.z.⁴³ (zmiana z 2012 r.); 3) dopuszczeniu możliwości stosowania przepisów ustawy o ochronie zwierząt do zwierząt kręgowych wykorzystywanych w celach naukowych lub edukacyjnych w zakresie nieuregulowanym w ustawie z 15.01.2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych (zmiana z 2015 r.). Natomiast druga grupa obejmuje zmiany o charakterze ogólnym, polegające na: 1) dookreśleniu zakresu przedmiotowego regulacji, poprzez dokonanie zastrzeżenia, iż ustawa o ochronie zwierząt reguluje postępowanie ze zwierzętami „kręgowymi”, oraz jednoczesnej zmianie charakteru wyliczenia kategorii zwierząt, do postępowania z którymi miała mieć zastosowanie ta ustawa,

³⁷ Szerzej na ten temat zob. W. Radecki, *Ustawy...*, s. 56.

³⁸ Art. 2 pkt 4 u.o.z. zmieniony przez art. 1 pkt 1 z.u.o.z.2002 z dniem 28.09.2002 r.

³⁹ Art. 2 pkt 4 u.o.z. uchylony przez art. 48 pkt 1 u.d.z. z dniem 27.03.2005 r.

⁴⁰ Art. 2 u.o.z. zdanie wstępne zmienione przez art. 1 pkt 2 z.u.o.z.2009 z dniem 12.06.2009 r.

⁴¹ Art. 2 u.o.z. zmieniony przez art. 1 pkt 1 z.u.o.z.2011 z dniem 1.01.2012 r.

⁴² Art. 2 ust. 1 u.o.z. został zmieniony, natomiast art. 2 ust. 2 u.o.z. został uchylony przez odpowiednio art. 73 pkt 1 lit. a i b u.o.z.n.e. z dniem 27.05.2015 r.

⁴³ Ustawa z 21.01.2005 r. o doświadczeniach na zwierzętach została uchylona z dniem 27.05.2015 r.

z enumeratywnego na egzemplifikacyjny (zmiana z 2009 r.); 2) usunięciu wspomnianego tu wyliczenia, które z uwagi na opisaną zmianę jego charakteru utraciło jakiegokolwiek znaczenie normatywne (zmiana z 2012 r.).

Zakres przedmiotowy regulacji

4. Mając na uwadze aktualne brzmienie art. 2 ust. 1 u.o.z., należy kategorycznie stwierdzić, iż ustawa ta obejmuje ochroną wszystkie zwierzęta kręgowie (także te najbardziej prymitywne) niezależnie od gatunku i możliwych sposobów ich eksploatacji przez człowieka. Jeżeli na tym tle pojawia się jakaś wątpliwość, to dotyczy ona możliwości rozszerzenia wspomnianej ochrony na zwierzęta bezkręgowie. Zasadniczym źródłem tej wątpliwości są przepisy art. 1 ust. 1 oraz art. 5 u.o.z., które odnoszą się do zwierząt w ogóle. Pierwszy z nich stanowi, że zwierzę, jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą, a człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę. Z kolei w myśl art. 5 u.o.z., o czym była już mowa wcześniej, „każde zwierzę wymaga humanitarnego traktowania”. Wynikająca z treści tych przepisów zasada oraz wpisane w nią zobowiązanie stanowią aksjologiczny fundament systemu ochrony zwierząt w Polsce. Zasada ta doznaje jednak rozmaitych ograniczeń. W każdym razie zakres humanitarnej ochrony zwierząt, niezależnie od szczytnych idei, które leżą u jej podstaw, determinowany jest potrzebami człowieka, jak również koniecznością zapewnienia skuteczności normujących ją regulacji prawnych. Wspomniane ograniczenia wynikają natomiast z ustaw szczególnych, ale wprowadza je także sama ustawa o ochronie zwierząt. Przykładem może być art. 1 ust. 2 u.o.z., zgodnie z którym w sprawach nieuregulowanych w ustawie do zwierząt należy odpowiednio stosować przepisy dotyczące rzeczy, co np. oznacza, że nadal mogą być one przedmiotem praw cywilnych. Z kolei komentowany tu art. 2 ust. 1 u.o.z. w sposób wyraźny stanowi, że ustawa o ochronie zwierząt reguluje postępowanie tylko ze zwierzętami kręgowymi, co za tym idzie poza zakresem jej regulacji pozostają wszystkie zwierzęta bezkręgowie. Gdyby faktyczną intencją ustawodawcy było objęcie regulacją komentowanej ustawy wszystkich zwierząt, to z pewnością

cią nie zamieściłby on w treści art. 2 ust. 1 u.o.z. zastrzeżenia, że ustawa reguluje także postępowanie ze zwierzętami kręgowymi wykorzystywanymi w celach naukowych lub edukacyjnych w zakresie nieuregulowanym w ustawie o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych, która to ustawa zakresem swojej regulacji obejmuje również żywe głowonogi. Należy więc przyjąć, że ustawa o ochronie zwierząt obejmuje ochroną wyłącznie zwierzęta kręgowie⁴⁴. W aktualnym stanie prawnym nie ma możliwości rozszerzenia zakresu tej ochrony na zwierzęta bezkręgowce, nawet jeżeli o niektórych z nich wiadomo, że są zdolne do odczuwania cierpienia⁴⁵. Za przyjęciem takiej interpretacji przemawia także treść uzasadnienia projektu ustawy z 24.04.2009 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt, która w drodze art. 1 pkt 2 zmodyfikowała brzmienie art. 2 u.o.z., dokonując zastrzeżenia, że ustawa reguluje postępowanie ze zwierzętami kręgowymi. Uzasadniając przedmiotową zmianę, projektodawca wskazał wyraźnie, że ma ona na celu objęcie przepisami ustawy „wyłącznie zwierząt kręgowych”⁴⁶, natomiast „ochrona zwierząt bezkręgowych jest realizowana na podstawie przepisów zawartych w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r.

⁴⁴ Pogląd ten znajduje potwierdzenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który wielokrotnie wskazywał, że przedmiotem ochrony ustawy o ochronie zwierząt uczyniono wyłącznie zwierzęta kręgowce. Zob. np.: uchwała SN z 20.06.2012 r., I KZP 4/12, OSNKW 2012/7, poz. 72, LEX nr 1166848; wyrok SN z 13.12.2016 r., II KK 281/16, LEX nr 2237277. W literaturze prezentowane są różne poglądy dotyczące zakresu normatywnej derefikacji zwierząt oraz zakresu przedmiotowego ustawy o ochronie zwierząt. Por. M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia...*, s. 46; K. Kuszlewicz, *Prawa zwierząt. Praktyczny przewodnik*, Warszawa 2019, s. 54 i 75; T. Pietrzykowski, *Prawo ochrony zwierząt – między praktyką a teorią nowej gałęzi prawa*, „Krytyka Prawa” 2020/2, s. 218–219; G. Lubeńczuk, *The concept...*, s. 417.

⁴⁵ Nie oznacza to, że bezkręgowce pozbawione są jakiegokolwiek ochrony prawnej. Jej podstaw normatywnych należy jednak szukać na gruncie innych aktów prawnych. Przykładem może być art. 125 u.o.p., który zabrania zabijania zwierząt nieobjętych formami ochrony przyrody, poza przypadkami enumeratywnie wyliszczonymi w tym przepisie. Naruszenie tego przepisu stanowi wykroczenie i podlega karze aresztu albo grzywny (art. 131 pkt 13 u.o.p.).

⁴⁶ Autorzy nowelizacji nie tłumaczą w żaden sposób decyzji o ograniczeniu ochrony na gruncie ustawy o ochronie zwierząt jedynie do zwierząt kręgowych. Można jednak przyjąć, że u jej podstaw leżą naukowe ustalenia dotyczące właściwości układu nerwowego kręgowców, który osiąga poziom rozwoju niespotykany w żadnej innej grupie zwierząt. Zob. M. Janowski, *Status prawny...*, s. 31.

o ochronie przyrody (Dz.U. Nr 92, poz. 880, ze zm.)⁴⁷. Inny pogląd w tej kwestii prezentuje K. Kuszlewicz, która uważa, że aktualne brzmienie art. 2 ust. 1 u.o.z. nie wyklucza możliwości objęcia zwierząt bezkręgowych ochroną przewidzianą w ustawie o ochronie zwierząt, a w szczególności stosowania w odniesieniu do nich przepisów ogólnych i karnych⁴⁸ tej ustawy. Autorka sama jednak dostrzega „wady” takiego założenia, uznając, że „ma ono charakter wysoce abstrakcyjny, dotychczas w żaden sposób niezrewidowany praktyką” i w rzeczywistości byłoby trudne do realizacji⁴⁹.

Głównogi

5. Celem uzupełnienia powyższych ustaleń, należy wskazać, że głównogi zostały objęte ochroną prawną na gruncie prawa unijnego i w przepisach krajowych regulujących kwestie ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów doświadczalnych. Prawodawca unijny, mając na uwadze fakt, że istnieją dowody naukowe na ich zdolność do odczuwania bólu, cierpienia, dystresu lub trwałego uszkodzenia (motyw 8), uwzględnił głównogi w dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/63/UE z 22.09.2010 r. w sprawie ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych (Dz.Urz. UE L 276, s. 33). Dyrektywa ta ustanawia środki ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych i ma zastosowanie do żywych zwierząt kręgowych poza człowiekiem, w tym form larwalnych zdolnych do samodzielnego odżywiania oraz form embrionalnych ssaków od ostatniej jednej trzeciej ich pra-

⁴⁷ Zob. uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie zwierząt z 29.12.2008 r., VI kadencja, druk sejm. nr 1561, s. 7.

⁴⁸ Innego zdania jest Z.B. Gądzik, która, uznając, że ustawa o ochronie zwierząt znajduje zastosowanie tylko do zwierząt kręgowych, twierdzi iż: „Eliminuje to tym samym w związku z zakazem stosowania analogii na niekorzyść sprawcy możliwość zastosowania przepisu art. 35 ust. 1 lub 1a u.o.z. w przypadku zwierząt bezkręgowych (np. mięczaków lub owadów)”. Zob. Z.B. Gądzik, *Prawnokarna ocena odpierania i zwalczania niebezpieczeństwa ze strony zwierząt*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2021/4, s. 63–64; Z.B. Gądzik, *Przestępstwo znęcania się nad zwierzętami wolno żyjącymi (dzikimi)*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2021/3, s. 127.

⁴⁹ K. Kuszlewicz, *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 89.

widłowego rozwoju, a także do żywych głowonogów. W konsekwencji głowonogi zostały także uwzględnione w implementującej tę dyrektywę ustawie z 15.01.2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych, która przez określenie „zwierzęta” każe rozumieć nie tylko żywe zwierzęta kręgowce, ale także żywe głowonogi (art. 2 ust. 1 pkt 1 u.o.z.n.e.). Definicja ta swym zakresem obejmuje wszystkie zwierzęta, do których znajduje zastosowanie dyrektywa.

6. W literaturze wskazuje się na poważne implikacje praktyczne, jakie w przedmiotowym zakresie rodzi brak spójności między ustawą o ochronie zwierząt a ustawą o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych. W prosty sposób objaśnia je M. Janowski, pisząc: „[...] kto zada niepotrzebny ból świni lub ośmiornicy w trakcie działalności naukowej lub edukacyjnej poniesie odpowiedzialność przewidywaną w przepisach karnych zawartych w u.o.z.n.e. Jednakże zadanie analogicznego bólu w trakcie jakiegokolwiek działalności (np. przemysłowej lub kulinarnej) innej niż dwie wskazane wyżej wobec świni będzie na gruncie u.o.z. penalizowane, natomiast wobec ośmiornicy – pozostanie bezkarne”⁵⁰. W tej sytuacji, biorąc pod uwagę wysoki poziom rozwoju struktur neuronalnych niektórych bezkręgowców, jak również mając na względzie potrzebę zapewnienia spójności systemu prawa, część autorów postuluje wprowadzenie zmian w treści art. 2 u.o.z., tak by przepis ten w sposób niebudzący wątpliwości interpretacyjnych obejmował wszystkie zwierzęta zdolne do odczuwania cierpienia⁵¹.

Kręgowce

7. Komentowany przepis stanowi, że ustawa o ochronie zwierząt reguluje postępowanie ze „zwierzętami kręgowymi”. Ustawodawca odwołuje się więc w jego treści do kryterium biologicznej przynależności zwierząt do określonej jednostki systematycznej. Wymaga to wyjaśnienia pojęcia przyrodniczego „kręgowce”.

⁵⁰ M. Janowski, *Status prawny...*, s. 32.

⁵¹ M. Janowski, *Status prawny...*, s. 40–41.

8. Kręgowce (*Vertebrata*) stanowią największą grupę w obrębie typu strunowców (*Chordata*); nadaje się im zazwyczaj rangę podtypu. Zajmują one najwyższą pozycję w hierarchii organizacyjnej i systematycznej świata ożywionego. Szczytowe usytuowanie w tej hierarchii przypada człowiekowi (*Homo sapiens*). Kręgowce dzieli się na dwie nadgromady: 1) beżzuchwowce (*Agnatha*), do której należy jedna gromada – krągłousty (*Cyclostomata*); 2) żuchwowce (*Gnathostomata*), do której należą wszystkie gromady właściwych kręgowców: ryby (*Pisces*), płazy (*Amphibia*), gady (*Reptilia*), ptaki (*Aves*) i ssaki (*Mammalia*).
9. Grupa ta jest silnie zróżnicowana morfologicznie. Kręgowce mają szkielet łącznotkankowy (chrzęstny lub kostny), w którym wyróżnia się: szkielet osiowy, czaszkę i szkielet płetw (nieparzystych i parzystych) albo kończyn. Szkielet osiowy w postaci struny grzbietowej występuje u zarodków wszystkich kręgowców, a w ciągu całego życia tylko u niższych przedstawicieli tego podtypu. U form wyżej rozwiniętych szkielet osiowy reprezentowany jest przez kręgosłup zbudowany z kręgów, stopniowo wypierających strunę grzbietową. W czaszce wyróżnia się mózgowczaszkę i trzewioczaszkę. Mózgowczaszka ochrania mózg i najważniejsze narządy zmysłów, natomiast trzewioczaszka ochrania przednią część przewodu pokarmowego. Szkielet płetw składa się z promieni chrzęstnych lub kostnych. Przekształcenie płetw parzystych doprowadziło do powstania kończyn u kręgowców lądowych. Skóra składa się z dwóch warstw: zewnętrznej (naskórek zbudowany z wielowarstwowego nabłonka) i wewnętrznej (skóra właściwa zbudowana z tkanki łącznej). Skóra kręgowców ma bardzo duże możliwości twórcze. Układ nerwowy charakteryzuje się wysokim stopniem rozwoju. Przednia część cewki nerwowej przekształca się w mózg, w którym wyróżnia się pięć części: kresomózgowie, międzymózgowie, śródmózgowie, tyłomózgowie (mózdżek) i rdzeń przedłużony. Również narządy zmysłów są bardzo dobrze rozwinięte. Układ krwionośny jest zamknięty. Charakteryzuje się on obecnością silnie zróżnicowanego serca, wprawiającego w ruch krew w naczyniach. Układ oddechowy występuje w postaci skrzelu u kręgowców pierwotnie wodnych lub płuc u kręgowców lądowych i wtórnie wodnych. Układ pokarmowy kręgowców tworzy zespół narządów służących

do pobierania, rozdrabniania, transportu, trawienia i wchłaniania pokarmów. Jest to drożny przewód z uchodzącymi do niego przewodami wydzielniczymi gruczołów ślinowych, wątroby i trzustki. W przewodzie pokarmowym kręgowców wyróżnia się: jamę gębową, gardziel, przełyk, żołądek, jelito cienkie i jelito grube. Jelito grube u wielu form tworzy uchylek zwany jelitem ślepym. Ostatni odcinek przewodu pokarmowego to jelito proste. Na zewnątrz jelito otwiera się odbytem. U niektórych ryb oraz u płazów, gadów, ptaków i stekowców przewody moczowe i płciowe uchodzą do końcowego odcinka jelita prostego. Tworzy on wtedy stek. Układ wydalniczy składa się z narządów wytwarzających mocz (nerek) i dróg wyprowadzających (moczowodów). Ze względu na stopień rozwoju i zasady funkcjonowania wyróżnia się trzy typy nerek: przednercze, pranercze i zanercze (nerka właściwa). Rozmnażanie jest u kręgowców dość zróżnicowane – u poszczególnych gromad występuje zapłodnienie wewnętrzne lub zewnętrzne. Zapłodnienie zewnętrzne zachodzi u ryb oraz płazów. U płazów mówimy o rozwoju złożonym, w którym występuje stadium larwalne (w postaci kijanki). Zapłodnienie wewnętrzne występuje u gadów, które w większości są jajorodne (niektóre gatunki są jajozżyworodne i żyworodne); u ptaków, które są jajorodne oraz u ssaków, które są żyworodne. Zarówno u gadów, ptaków, jak i ssaków odbywa się rozwój prosty. Kręgowce są w większości rozdzielнопłciowe – ich narządy rozrodcze zbudowane są z gruczołów żeńskich i męskich⁵².

10. Kręgowce występują na wszystkich kontynentach i zasiedlają niemal wszystkie środowiska (wodne i lądowe), a niektóre z nich mają zdolność aktywnego lotu. Znaczna część kręgowców zaliczana jest do tzw. gatunków synantropijnych, tj. przystosowanych do życia w środowisku silnie przekształconym przez człowieka, związanym z miejscem zamieszkania człowieka lub z jego działalnością. Dotychczas opisano ok. 58 tys. ga-

⁵² E. Podsiadło, *Podtyp: kręgowce – Vertebrata* [w:] *Zoologia dla uczelni rolniczych*, red. J. Hempel-Zawitkowska, Warszawa 2008, s. 275–276; *Anatomia porównawcza kręgowców*, cz. 1, red. H. Szarski, Warszawa 1987, *passim*; *Anatomia porównawcza kręgowców*, cz. 2, red. H. Szarski, Warszawa 1987, *passim*.

tunków kręgowców, co stanowi ok. 5% opisanych gatunków zwierząt⁵³. Ich udział w krajowej faunie jest jeszcze mniejszy i nie przekracza 1,5%. „Tej grupie zwierząt, stosunkowo niewielkiej w zestawieniu z liczbą gatunków, przypada jednak nieproporcjonalnie wielka rola ekologiczna i znaczenie społeczne. Z tych zwierząt człowiek czerpie najwięcej korzyści, kręgowce w największym stopniu wpływają na sposób jego życia i kulturę”⁵⁴. Odbywa się to niestety z ogromną stratą dla środowiska przyrodniczego. Szacuje się, że na całym świecie ludzie eksploatują przeszło 14,5 tys. gatunków kręgowców. Zwierzęta te są zabijane dla pożywienia, zabijane dla rozrywki, wykorzystywane w badaniach medycznych, utrzymywane w ogrodach zoologicznych czy np. hodowane w charakterze zwierząt domowych (dla towarzystwa lub ozdoby). Niemal 40% z nich zagrożone jest wyginięciem z powodu nadmiernej eksploatacji⁵⁵.

„Zwierzęta laboratoryjne”

11. Zgodnie z literalnym brzmieniem komentowanego przepisu ustawa o ochronie zwierząt reguluje postępowanie z wszystkimi zwierzętami kręgowymi, z tym jednak zastrzeżeniem, że w przypadku zwierząt kręgowych wykorzystywanych w celach naukowych lub edukacyjnych zakres jej zastosowania jest ograniczony do spraw nieuregulowanych w ustawie z 15.01.2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych, gdzie w art. 4 – jakby na potwierdzenie intencji prawodawcy – zamieszczono podobne odesłanie.
12. Wobec powyższego konieczne jest ustalenie zakresu przedmiotowego ustawy o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych. W myśl art. 1 ust. 1 u.o.z.n.e. ustawa określa zasady i wa-

⁵³ 2004 IUCN Red List of Threatened Species. A Global Species Assessment, red. J.E.M. Baillie, C. Hilton-Taylor, S.N. Stuart, Cambridge 2004, s. 7, <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/RL-2004-001.pdf> (dostęp: 14.08.2023 r.).

⁵⁴ Z. Głowaciński, *Vertebrata kręgowce* [w:] *Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce*, red. Z. Głowaciński, Kraków 2002, s. 13.

⁵⁵ C.T. Darimont, R. Cooke, M.L. Bourbonnais et al., *Humanity's diverse predatory niche and its ecological consequences*, „Communications Biology” 2023/6, s. 10.

runki ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych, w tym: zasady wykonywania procedur i przeprowadzania doświadczeń; zasady prowadzenia działalności przez hodowców, dostawców i użytkowników; zasady przeprowadzania kontroli hodowców, dostawców i użytkowników; warunki utrzymywania zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych oraz sposób postępowania z tymi zwierzętami; zadania i kompetencje komisji etycznych do spraw doświadczeń na zwierzętach. Przepisy ustawy o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych określają także obowiązki ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego i nauki w zakresie ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych, które powinien on realizować we współpracy z Komisją Europejską oraz organami innych niż Rzeczpospolita Polska państw członkowskich Unii Europejskiej. Ponadto dla zapewnienia skuteczności przewidzianych na gruncie tej ustawy rozwiązań zamieszczono w niej przepisy penalizujące zachowania polegające na naruszeniu obowiązków ustawowych, jak również przepisy przewidujące możliwość nakładania administracyjnych kar pieniężnych z tytułu niedopełnienia obowiązków o charakterze administracyjnym. Mając to wszystko na względzie, można przyjąć, że w pozostałym zakresie, jeżeli przepisy innych ustaw szczególnych nie stanowią inaczej, do ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych należy stosować ustawę o ochronie zwierząt⁵⁶.

13. Abstrahując w tym miejscu od wszystkich wątpliwości dotyczących realnej użyteczności tej formy eksploatacji zwierząt (zwłaszcza w zakresie

⁵⁶ W literaturze wskazuje się np. na możliwość zastosowania w odniesieniu do zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych przewidzianej w ustawie o ochronie zwierząt instytucji czasowego odebrania zwierzęcia właścicielowi lub opiekunowi (art. 7) czy też możliwość zastosowania kumulatywnej kwalifikacji przepisu art. 66 u.o.z.n.e. z przepisami art. 35 ust. 1, 1a lub 2 u.o.z., które, ogólnie rzecz ujmując, penalizują zachowania stanowiące naruszenie obowiązków ustawowych i narażające zwierzęta na niepotrzebny ból lub prowadzące do ich śmierci. Zob.: G. Manjura-Niśkiewicz, *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2022, s. 33; M. Mozgawa [w:] *Pozakodeksowe przestępstwa przeciwko zasobom przyrody i środowisku. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2017, art. 66, 67, 68 u.o.z.n.e.